

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ УКРАЇНИ
«КИЇВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ
імені ІГОРЯ СІКОРСЬКОГО»**

Факультет лінгвістики

Кафедра теорії, практики та перекладу німецької мови

До захисту допущено:

Завідувач кафедри

_____ Г. Л. ЛИСЕНКО

«__» _____ 20__ р.

Дипломна робота

на здобуття ступеня бакалавра

**за освітньо-професійною програмою «Германські мови та літератури
(переклад включно), перша - німецька»**

спеціальності 035 «Філологія»

**на тему: «Ілокутивна структура німецькомовних директивних та
апелятивних текстів»**

Виконала:

студентка IV курсу, групи ЛН-61

Дебела Анастасія Сергіївна _____

Керівник:

Старший викладач

Гаман Ірина Анатоліївна _____

Консультант:

Рецензент:

Професор каф. теорії, практики та перекладу

англійської мови, к. пед. н., доцент

Коломієць Світлана Семенівна _____

Засвідчую, що у цій дипломній роботі
немає запозичень з праць інших авторів
без відповідних посилань.

Студент (-ка) _____

Київ – 2020 року

Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
Факультет лінгвістики

Кафедра теорії, практики та перекладу німецької мови

Рівень вищої освіти – перший (бакалаврський)

Спеціальність – 035 «Філологія»

Освітньо-професійна програма «Германські мови та літератури (переклад включно), перша - німецька»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

_____ Г. Л. ЛИСЕНКО

«__» _____ 20__ р.

ЗАВДАННЯ

на дипломну роботу студентці

Дебелій Анастасії Сергіївні

1. Тема роботи «Ілокутивна структура німецькомовних директивних та апелятивних текстів», керівник роботи Гаман Ірина Анатоліївна, затверджені наказом по університету від «__» _____ 20__ р. № _____
2. Термін подання студентом роботи 1.06.2020
3. Вихідні дані до роботи. Дипломна робота спирається на комунікативно-прагматичний підхід, який передбачає аналіз тексту з урахування позатекстових чинників (широкого контексту). Головне завдання дослідження полягає у комплексному описі мовленнєвих дій (ілокуцій) регламентуючих текстів у їхньому взаємозв'язку, при цьому виокремлення ілокуцій ґрунтується значною мірою на суб'єктивній інтерпретації автора.
4. Зміст роботи. У роботі надаються теоретичні засади дослідження, зокрема, теорія мовленнєвих актів (класифікація мовленнєвих актів, перформативи) і надбання лінгвістики тексту щодо функцій тексту. Практична частина роботи присвячена аналізу мовних засобів вираження директивних та апелятивних мовленнєвих актів у регламентуючих текстах, а також їхньому порівняльному аналізу у німецькомовних і українськомовних текстах-правилах поведінки.

5. Перелік ілюстративного матеріалу (із зазначенням плакатів, презентацій тощо). Під час захисту дипломної роботи студентка викладає результати дослідження у Power-Point презентації.

6. Консультанти розділів роботи —

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв

7. Дата видачі завдання 17.02.2020

Календарний план

№ з/п	Назва етапів виконання дипломної роботи	Термін виконання етапів роботи	Примітка
1.	Подання теоретичної частини роботи на перевірку науковому керівнику	23.03.2020	
2.	Подання практичної частини роботи на перевірку науковому керівнику	4.05.2020	
3.	Подання дипломної роботи на перевірку на плагіат	25.05.2020	
4.	Подання дипломної роботи на рецензування	1.06.2020	

Студент

Анастасія ДЕБЕЛА

Керівник

Ірина ГАМАН

ABSTRACT

Debela Anastasiia. Illokutive Struktur direktiver und appellativer Texte der deutschen Sprache. Bachelor-Diplomarbeit. – Nationale Technische Universität der Ukraine «Igor Sikorsky Kyjiwer Polytechnisches Institut». – Kiew, 2020.

Das Verständnis der Sprache als Prozess und nicht nur als Symbolsystem zeichnete einen Paradigmenwechsel in der linguistischen Theorie aus, mit dem die Erforschung der Sprache bzw. der Texte in ihrer Verwendung an Bedeutung gewonnen hat. Handlungstheoretische Grundlagen ermöglichen praktisch orientierte Untersuchung, eine umfassende Vorstellung von den Zielen der Textproduzenten sowie die Schlussfolgerungen über den außersprachlichen Kontext. Demzufolge ist auch die vorliegende Arbeit «bottom-up» gerichtet, deren **Aktualität** durch die immer wieder in den linguistischen Arbeiten betonte Notwendigkeit der empirischen Untersuchungen bzw. der Analyse der Sprechhandlungen (Illokutionen) in den deutschsprachigen direktiven Texten als eines der gängigsten Kommunikationsmittel verstärkt wird.

Das Ziel der Arbeit besteht in der Interpretation der Sprechhandlungen in den deutschen direktiven und appellativen Texten bzw. in der Analyse der sprachlichen Ausdrucksmittel der Direktivfunktion in diesen Texten und sieht deren Vergleich mit den ukrainischen direktiven Texten vor.

Folgende **Aufgaben** sind zu lösen: Begriffsdefinitionen und theoretische Grundlagen der Arbeit zu geben, Untersuchungsmaterial (deutsche und ukrainische direktive Texte) zu bearbeiten, Ausdrucksmittel und Indikatoren der direktiven Funktion in deutschen und ukrainischen Texten zu analysieren, zu definieren und zu vergleichen.

Zum **Forschungsobjekt** gehören deutsche direktive Texte, insbesondere die Verhaltensordnungen in Zoos, Parks, Theatern, Museen und Galerien.

Als **Forschungsgegenstand** treten sprachliche Ausdrücke der Illokutionen in den deutschen direktiven Texten auf.

Die wissenschaftliche Neuigkeit der Forschung liegt in einer vertieften praktischen Analyse der Texte von Verhaltensordnung und Verhaltensnormen in Zoos, Parks, Theatern, Museen und Galerien, bei der die stilistischen Merkmale des Ausdrucks der Direktivfunktion in deutschen und ukrainischen Texten berücksichtigt werden.

Die praktische Bedeutung der Arbeit besteht in der Möglichkeit der Verwendung von Ergebnissen bei der Lösung von praktischen Aufgaben in den Kursen der Pragmalinguistik, Texttheorie und Übersetzungswissenschaft.

Bei der Vergleichsanalyse der Texte der Verhaltensordnung in Zoos und Theatern wurde festgestellt, dass der Grad der Direktivität in den Reglementtexten vom Texttyp abhängt.

Die Ergebnisse der Vergleichsanalyse zeigten, dass in den meisten Fällen ukrainische Texte der Verhaltensordnung viel mehr direkte Sprechhandlungen als die deutschen enthalten. Nichtsdestotrotz haben die direktiven Texte in der Ukraine und in Deutschland sowohl gemeinsame Eigenschaften, als auch Unterscheidungsmerkmale. In den meisten Fällen erklärt sich der Unterschied in der illokutiven Struktur und sprachlicher Gestaltung der Verhaltensordnungen durch Differenzen zwischen den Kulturen und der Mentalität der Länder.

Stichwörter: Sprechhandlung, Sprechakttheorie, direkte Funktion, Illokution, Ausdrucksmittel von Sprechhandlungen.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	9
Вступ	10
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ МОВЛЕННЄВИХ АКТІВ	12
1.1 Визначення поняття «текст» як об’єкта лінгвістичного дослідження	12
1.2 Класифікація мовленнєвих актів	14
1.3 Перформативи як експліцитний засіб вираження мовленнєвого акту	20
1.4 Текстові функції у лінгвістиці тексту	23
Висновки до 1-го розділу.....	25
РОЗДІЛ 2 МОВНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ДИРЕКТИВНИХ ТА АПЕЛЯТИВНИХ МОВЛЕННЄВИХ АКТІВ У РЕГЛАМЕНТУЮЧИХ ТЕКСТАХ (ПРАВИЛАХ ПОВЕДІНКИ)	27
2.1 Мовні засоби реалізації мовленнєвих актів у текстах-регламентах зоопарків і парків	27
2.2 Мовні засоби реалізації мовленнєвих актів у текстах-регламентах театрів і музеїв	31
2.3 Директиви у масовій комунікації	34
Висновки до 2-го розділу.....	36
РОЗДІЛ 3 ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ МОВНОГО ОФОРМЛЕННЯ НІМЕЦЬКОМОВНИХ ТА УКРАЇНСЬКОМОВНИХ ДИРЕКТИВНИХ ТЕКСТІВ.....	38

3.1 Порівняльний аналіз німецькомовних та українськомовних текстів-регламентів зоопарків і парків	38
3.2 Порівняльний аналіз німецькомовних та українськомовних текстів-регламентів театрів	42
Висновки до 3-го розділу	46
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	48
ZUSAMMENFASSUNG	51
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	54
СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ	58
ДОДАТКИ	60
А Таблиця «Категорії МА у тексті»	60
Б Діаграма «Категорії МА у тексті (у %)»	61
В Діаграма «Категорії ДМА у тексті (у %)»	62
Г Таблиця «Категорії МА у тексті»	63
Д Діаграма «Категорії МА у тексті (у %)»	64
Е Діаграма «Категорії ДМА у тексті (у %)»	65
Ж Таблиця «Категорії МА у тексті»	66
З Діаграма «Категорії МА у тексті (у %)»	67
Й Діаграма «Категорії ДМА у тексті (у %)»	68
К Гістограма «Порівняльний аналіз категорій МА у текстах (у %)»	69
Л Таблиця «Категорії МА у тексті»	70
М Діаграма «Категорії МА у тексті (у %)»	71
Н Діаграма «Категорії ДМА у тексті (у %)»	72

II Гістограма «Порівняльний аналіз категорій МА у текстах (у %)»	73
--	----

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

МА – мовленнєвий акт

ТМА – теорія мовленнєвих актів

ДМА – директивні мовленнєві акти

НМА – непрямий мовленнєвий акт

ПМА – пояснювальний мовленнєвий акт

ВСТУП

У наш час комунікація є невід’ємною складовою повсякденного життя, незалежно від форми репрезентації мови (усна чи писемна). Результатом реалізації як письмової комунікації, так і усного мовлення є текст. Особливого значення у лінгвістиці тексту набуло розуміння тексту також як процесу, комплексної (мовленнєвої) дії, яка може бути розділена на менші одиниці, субсидіарні мовленнєві акти.

Актуальність роботи полягає у необхідності дослідження мовленнєвих актів у німецькомовних директивних текстах як одного з найпоширеніших засобів комунікації в місцях відпочинку та дозвілля (зоопарках, парках, театрах, музеях, галереях). Малодослідженість директивних текстів (надалі у роботі також – регламентуючих або текстів-регламентів) підсилює актуальність розвідки.

Метою роботи є виокремлення ілокутивної структури (структури мовленнєвих актів) німецькомовних директивних та апелятивних текстів і визначення засобів вираження директивної функції у німецькомовних текстах.

Метою визначено ряд **завдань**: надати визначення термінів та теоретичне підґрунтя роботи, опрацювати матеріал (німецькомовні та українськомовні тексти з директивними мовленнєвими актами), проаналізувати, визначити і порівняти засоби вираження директивної функції у німецькомовних та українськомовних текстах.

Об’єктом дослідження є німецькомовні директивні та апелятивні тексти, зокрема чинні (січень-квітень 2020 року) тексти-регламенти зоопарків, парків, театрів, музеїв та галерей, розміщені на інтернет-сторінках.

Предмет дослідження – ілокутивна структура директивних і апелятивних німецькомовних текстів та мовні особливості вираження мовленнєвих актів.

Методи дослідження: зіставний метод для порівняння стилістичних аспектів вираження мовленнєвих актів у німецькомовних та українськомовних директивних текстах, метод дефініцій, описовий метод з прийомами стильового аналізу та прийомами тематичних груп.

Практичне значення проведеного дослідження полягає у можливості використання його результатів в курсі лекцій прагмалінгвістики (розділ «Теорія мовленнєвих актів»), теорії тексту («Теорія тексту та дискурсу») та перекладознавства («Основи перекладознавства»).

Апробація роботи. Результати дослідження на тему «Мовне вираження директивної функції у регламентуючих текстах» були представлені на VIII Всеукраїнській науковій конференції студентів, аспірантів, викладачів та співробітників «Соціально-гуманітарні аспекти розвитку сучасного суспільства» (Суми, 2020).

Публікації. Результати дослідження на тему «Ausdruck der direktiven Funktion in den Texten von Etikette» («Вираження директивної функції у текстах етикету») були опубліковані на XII Міжнародній студентській науково-практичній конференції «Людина як суб'єкт міжкультурної комунікації: сучасні тенденції у філології, перекладі та навчанні іноземних мов» (Київ, 2020).

Наукова новизна роботи полягає у поглибленому практичному аналізі текстів правил та норм поведінки у зоопарках, парках, театрах, музеях та галереях, результатом якого є виокремлення ілокутивної структури цих текстів та встановлення мовних особливостей вираження директивної функції у німецькомовних та українськомовних текстах.

Структура та обсяг роботи. Робота складається з переліку умовних скорочень, вступу, трьох розділів (з висновками до них), загальних висновків, списку використаних джерел (37 найменувань), списку джерел ілюстративного матеріалу (17 найменувань). Загальний обсяг роботи – 73 сторінки (обсяг основного тексту – 50 сторінок).

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ МОВЛЕННЄВИХ АКТІВ

1.1 Визначення поняття «текст» як об'єкта лінгвістичного дослідження

Текст є головним засобом комунікації і фігурує як основний об'єкт дослідження багатьох мовознавчих дисциплін: лінгвістики, прагмалінгвістики, стилістики текстів, які розглядають різні аспекти поняття «текст».

Як і у випадку з багатьма лінгвістичними поняттями і явищами, існує проблема визначення терміну «текст», тому наводимо декілька пропонованих мовознавцями дефініцій.

На думку української вченої А. П. Коваль, термін «текст» позначає кілька неоднакових мовних явищ:

1. реально висловлене (написане тощо) речення або сукупність речень (включаючи відрізок усного та писемного мовлення будь-якої довжини, аж до цілого літературного твору), що можуть, зокрема, служити матеріалом для спостереження фактів даної мови;
2. уся сукупність актів мовлення, створених колективом носіїв цієї мови;
3. текст – водночас і процес вирішення екстралінгвістичних завдань мовними засобами, і продукт цього вирішення;
4. текст – об'єднана смисловим зв'язком послідовність одиниць мовлення: висловлень, абзаців, розділів [7, с. 333].

Ф. С. Бацевич наводить інше визначення поняття «текст», в якому наголошується комунікативний аспект. На його думку, текст – це «результат спілкування (інтерації), його структурно-мовна складова і одночасно кінцева

реалізація; структура, в яку втілюється «живий» дискурс після його завершення» [2, с. 340].

Одиницею тексту на рівні змісту є думка, а на рівні форми – висловлювання, яке може втілюватися в одну лексему, у поширене речення чи у цілий епізод [6, с. 85].

У комунікативно-функціональній лінгвістиці текст визначається як ієрархічно впорядкована сукупність взаємопов'язаних ілокутивних актів, реалізованих у низці висловлень, при цьому домінантні мовленнєві акти, яким підпорядковані всі інші, виражають основний комунікативний намір [20, с. 9-51].

Як вже було згадано вище, за формою репрезентації мови розрізняють усні тексти (мовлення) та письмові тексти, а за способом взаємодії учасників комунікації розрізняють монологічне, діалогічне та полілогічне мовлення.

Існує декілька класифікацій типів текстів. Наприклад, Р. Айгенвальд класифікує тексти за сферами їх використання:

1. газетні тексти (повідомлення, коментарі);
2. економічні тексти (наприклад, тематичні статті);
3. політичні тексти (промови, памфлети та ін.);
4. юридичні тексти (законодавчі тексти, судові вироки тощо);
5. наукові тексти (наукові статті, монографії, дисертації та ін.) [5, с. 48].

Вже традиційною є класифікація текстів із урахуванням функціонально-стилістичного аспекту і виокремлення функціональних стилів текстів:

1. науковий (функція повідомлення);
2. діловий (функція повідомлення);
3. публіцистичний (функція впливу);
4. художній (функція впливу);
5. розмовний (функція спілкування) [7, с. 6].

1.2 Класифікація мовленнєвих актів

Українська вчена О. О. Селіванова стверджує, що мовленнєвий акт (далі – МА) – найменша одиниця вербальної комунікації. Це висловлення, яке є інтенційно та ситуативно зумовленим, граматично та семантично організованим і супроводжується відповідними діями мовця [12, с. 558]. Тобто, МА – це одиниця усної та писемної комунікації, яка позначає дію.

Як і з текстом, постає питання дефініції поняття «мовленнєвий акт».

Наведемо декілька загальних характеристик МА, які вирізняються різними лінгвістичними концепціями:

1. МА – це елементарна одиниця мовлення, послідовність мовних виразів, яка промовляється одним мовцем, прийнятна і зрозуміла хоча б одному з носіїв мови [25, с. 332];
2. МА пов'язаний з вербальною та невербальною поведінкою [36, с. 381];
3. успішність МА залежить від розуміння його адресатом, чому сприяють перформативні частини речення [19, с. 128];
4. МА, який розглядається як поверхнева структура речення, не є похідним від «прихованих» структур, а безпосередньою реальністю мовлення з його текстовими зв'язками і з правилами вживання мовленнєвих одиниць [26, с. 177];
5. МА включає в граматичний опис прагматичне поняття контексту і ролі мовця та адресата, які знаходяться в рамках конвенцій та норм конкретного суспільства. Останні визначають, який варіант вираження бажаний для цього типу МА [27, с. 62-63];
6. МА – дії людей, які слід визначати так, щоб вони з одного боку розумілися як специфічні мовленнєво-комунікативні дії, а з іншого боку – відповідали загальному феномену дії [35, с. 24].

На думку О.О. Селіванової «на відміну від висловлення, мовленнєвий акт є багат шаровим утворенням у процесі комунікативної діяльності, що поєднує свій знаковий статус із намірами та діями мовця щодо адресата, реакцію якого акт передбачає» [12, с. 559].

Згідно зі словником термінів міжкультурної комунікації, мовленнєвий акт – «складова повідомлення (висловлення), цілеспрямована мовленнєва дія; одиниця нормативної соціомовленнєвої поведінки, яка виявляється у межах прагматичної ситуації комунікативного акту» [3, с. 17].

Іншими словами, мовленнєвий акт – це цілеспрямована мовленнєва дія, яка здійснюється згідно з принципами та правилами мовленнєвої поведінки, які прийнятні в певному суспільстві.

Також слід зазначити, що МА є мінімальною одиницею дискурсу. Це «мовленнєва взаємодія мовця і слухача для досягнення певних перлокутивних цілей мовця шляхом конструювання ними дискурсивного значення у ході спілкування» [16, с. 119].

МА притаманні такі риси:

1. інтенціональність (умисність);
2. цілеспрямованість;
3. конвенціональність.

Інтенціональність розглядається як мотив МА, який може бути виведений з комунікативної ситуації або експліцитно представлений у висловлюванні. Іntenція МА не збігається з пропозицією чи ілокутивною силою. Залежно від того, чого мовець хоче досягнути під час МА, існує багато інтенціональних типів речень.

МА називають цілеспрямовану мовленнєву дію, оскільки МА мають за мету не тільки донести інформацію до реципієнта, але й спонукати його до дії. Тобто, такі мовленнєві дії мають конкретну мету, ілокуцію.

Ще однією особливістю МА є конвенціональність. Конвенціональним вважають такий МА, «побудова якого залежить від немовних конвенцій, які діють у сфері використання цього акту» [8, с. 63]. Такі МА зустрічаються в

сферах людської діяльності, регламентованими правилами та нормативами, які визначають не тільки дії учасників комунікації, але й їхню мовленнєву поведінку.

На думку Ф.С. Бацевича «МА завжди співвіднесені з особою мовця і є складовою комунікативного акту поряд з актом аудитивним (тобто комунікативною дією слухача) і комунікативною ситуацією. Послідовність мовленнєвих актів утворює дискурс» [2, с. 170].

Основа теорії мовленнєвих актів (далі – ТМА) була запропонована англійським філософом та логіком Дж. Остіном у 1955 році. У 1962 році була опублікована його праця «Слово як дія» («How to do things with words»). Основна думка дослідника полягала в тому, що мова може бути використана як інструмент для здійснення різних мовленнєвих дій чи вчинків [4, с. 62].

Ідеї Дж. Остіна продовжували у своїх працях філософи-аналітики, логіки, прагматики та лінгвісти Дж. Серль [13; 14; 33; 34], Д. Фандервекен [13], Ф. Лідтке [30, 31], Г.-П. Грайс [23; 24], Дж. Ліч [28], С. Левінсон [29], Р. Майєр-Херманн [32], К. Бах [18], Б. Фразер [22], Д. Вундерліх [37] та інші.

За Дж. Остіном, МА складається з трьох компонентів, які забезпечують його єдність:

1. локуція – говоріння у сукупності фонетичного, фатичного (лексикалізації та граматикалізації висловлення) і ретичного (смыслопородження й референтного співвіднесення) компонентів;
2. ілокуція – намір, мета, продуманий розрахунок (наприклад, інформування, наказ, попередження тощо);
3. перлокуція – наслідки досягнення результату мовленнєвого акту, зважаючи на вплив мовця на свідомість і поведінку адресата (виконання наказу, острах, подив тощо) [12, с. 560-561].

Дж. Остін визначав наказ, інформування, попередження як ілокуцію, а переконання, досягнення мети, реакцію подиву, страху, обман – як перлокуцію. Яскравим прикладом може слугувати речення: «Я зайду до Вас»,

яке можна сприймати як повідомлення, обіцянку або ж погрозу. Тобто, це речення має різну ілокуцію.

Для успішності МА важливими є компетенції обох учасників комунікації (мовця і реципієнта). За М. П. Кочерганом «вони повинні мати якусь кількість спільних мовленнєвих навиків (мовленнєву компетенцію), знань та уявлень про світ» [9, с. 164].

Існує декілька класифікацій МА, зокрема, класифікація МА Дж. Остіна за ілокутивною силою:

1. вердиктиви – мовленнєві акти, які позначають рішення, вираження судження про щось, схвалення, оцінки чи думки; вони близькі до значення істинності чи хибності, оскільки виражають справедливі чи несправедливі рішення: *bestimmen* (визначати), *verurteilen* (засуджувати), *beschreiben* (описувати), *charakterisieren* (характеризувати), *analysieren* (аналізувати);

2. екзерсітиви – акти наказу, примусу, поради чи попередження, призначення на посаду: *befehlen* (наказувати), *raten* (радити), *ernennen* (називати), *entlassen* (звільняти), *warnen* (попереджати);

3. комісиви – мовленнєві акти, які позначають намір або обіцянки: *versprechen* (обіцяти), *garantieren* (гарантувати), *planen* (планувати), *beabsichtigen* (мати намір);

4. бехабітиви – мовленнєві акти, які вживаються у формах соціального етикету (вибачення, співчуття, привітання, похвала): *sich entschuldigen* (вибачатись), *gratulieren* (вітати), *bedauern* (жалкувати), *wünschen* (бажати);

5. експозітиви – мовленнєві акти, які позначають ролі висловлення мовця в розмові для пояснення поглядів, наведення аргументів: *behaupten* (стверджувати), *sich erinnern* (згадувати), *informieren* (інформувати), *erklären* (пояснювати), *erzählen* (розповідати), *antworten* (відповідати), *fragen* (питати) [17].

Американський логік Дж. Серль розробив власну класифікацію та виокремлює мовленнєві акти за такими критеріями:

1. мета мовленнєвого акту;
2. спрямованість акту (твердження спрямовані від реальності до слів, а обіцянки та вимоги – від слів до реальності);
3. вираження психологічного ставлення мовця;
4. сила прагнення до досягнення мети;
5. різниця у статусах мовця та адресата;
6. вираження інтересів адресанта й адресата;
7. ставлення до мовленнєвого контексту;
8. різниця між актами, які мають лише мовленнєву реалізацію, та актами, які можуть бути здійснені вербально і невербально;
9. стиль здійснення МА (наприклад, заява) [14, с. 174].

Отже, за вищезгаданими критеріями мовленнєві акти було класифіковано Дж. Серлем таким чином:

1. репрезентативи або асертиви – зобов'язують мовця нести відповідальність за істинність висловлювання. У ході цього мовленнєвого акту співрозмовник отримує інформацію про ті чи інші події, предмети чи явища;
2. директиви – здійснюючи такі мовленнєві акти мовець спонукає адресата до дії. Особливість директив полягає у тому, що вони зобов'язують співрозмовника брати до уваги потреби чи бажання мовця. Можуть виражатися за допомогою таких дієслів: *запитувати, запрошувати, просити, радити, молити*;
3. комісиви – зобов'язують мовця виконати певні дії у майбутньому або дотримуватися певної лінії поведінки. До таких мовленнєвих актів відносять, наприклад, погрози;
4. експресиви – зображують психологічний стан мовця. Такі мовленнєві акти виражають ставлення мовця до того, що відбувається (привітання, вибачення, співчуття);
5. декларативи – акти, функція яких полягає у словесному оформленні різних типів соціальних дій (наприклад, вінчання). Особливістю

таких мовленнєвих актів є те, що їх може здійснити людина, яка наділена певною владою [13, с. 242-263].

Також існує класифікація МА, запропонована Г. Г. Почепцовим, який за ілюкутивною силою виокремлює такі типи:

1. констатив – ствердження;
2. промісив – обіцянка;
3. менасив – погроза;
4. перформатив – констатація і здійснення дії одночасно;
5. директив – пряме спонукання адресата до дії;
6. квеситив – запитання [10, с. 63-66].

Ф. С. Бацевич наводить приклад іншої класифікації, яка є однією з найпоширеніших – класифікацію американського лінгвіста Т. Балмера, заснована на врахуванні тих контекстних змін, які відбуваються внаслідок впливу МА:

1. зміни у «фізичному» контексті: усне мовлення (*казати*), писемне мовлення (*записати*), стан справ (*бажати*);
2. зміни у ментальному контексті: уявлення (*повідомляти, інформувати*), увага (*вказувати*), опозиція (*пророкувати*), емоційний стан (*журитися*), зобов'язання (*наказувати*), пам'ять (*нагадувати*);
3. зміна соціальних станів: усередині певного колективу (*призначати, звільняти*), індивідуально-публічні (*дякувати, хвалити*);
4. зміни у мовному контексті: спосіб вираження (*перекладати*), значення (*визначати, інтерпретувати*), референція (*називати, вказувати*), мовленнєвий хід (*переривати*) [2, с. 173].

1.3 Перформативи як експліцитний засіб вираження мовленнєвого акту

Перформативи та констативи належать до двох основних типів висловлювань, які вирізняє Дж. Остін.

Констативи – тип висловлювань, які позначають стан речей, констатують факти. Констативні висловлювання вважаються найбільш інформативними, оскільки повідомляють про те, що відбувається в об'єктивній дійсності.

На противагу констативам існують такі висловлювання, яку слугують не для опису і не можуть бути схарактеризовані як істинні чи хибні [15, с. 32]. Перформативи – це висловлювання, які відповідають дії, вчинку. Тобто, промовляючи перформативне висловлення, мовець виконує якусь дію: «*Ich gratuliere Ihnen zum Geburtstag*» («Вітаю Вас з днем народження»), «*Ich danke Ihnen*» («Я Вам дякую»).

Дж. Остін увів термін «перформативність» у 1962 році та використовував його для позначення дій, які здійснюються за допомогою висловлення [15, с. 32].

Перформативам властиві певні особливості:

1. вони мають дієслово в 1-й особі однини теперішнього часу дійсного способу;
2. перформатив може бути ефективним (наприклад, мовець повинен мати відповідні повноваження) та неефективним;
3. перформативи має право формулювати мовець, який володіє відповідними конвенціонально визнаними правами (наприклад, лише суддя має право на винесення вироку);
4. як правило, перформативні дієслова мають у своєму значенні ознаку «мовлення»;

5. дієслова, які позначають негативну комунікативну мету, не допускають перформативного вживання (наприклад, брехати) [2, с. 176].

ТМА передувала теорія про перформативні речення, у якій «досліджувались висловлювання, що перебувають поза критеріями істинності/неістинності» [2, с. 170].

Однією з найпоширеніших є класифікація перформативів Ю. Апресяна, який розглядає перформативність як багатоаспектне функціонально-комунікативне явище з різноманітними виразниками (морфологічними, синтаксичними, словотвірними, семантичними і прагматичними), відповідно до яких він вирізняє такі групи перформативів:

1. спеціальні повідомлення і твердження (*melden* (доповідати), *anmelden* (заявляти), *mitteilen* (повідомляти), *anzeigen* (доносити), *erinnern* (нагадувати), *ansagen* (оголошувати), *einwenden* (заперечувати), *überzeugen* (переконувати));
2. зізнання (*bekennen* (зізнатися), *bereuen* (каятися));
3. обіцянки (*versprechen* (обіцяти), *garantieren* (гарантувати), *schwören* (клястися));
4. прохання (*bitten* (просити), *anflehen* (молити), *beschwören* (благати));
5. пропозиції та поради (*bieten* (пропонувати), *raten* (радити), *empfehlen* (рекомендувати), *auffordern* (закликати));
6. попередження і пророкування (*mahnen* (попереджати), *voraussagen* (пророкувати));
7. вимоги та накази (заборони і дозволи (*verbieten* (забороняти), *bewilligen* (дозволяти), *sanktionieren* (санкціонувати));
8. згоди і заперечення (*akzeptieren* (визнавати), *einwenden* (заперечувати), *zustimmen* (погоджуватися), *protestieren* (протестувати));
9. схвалення (*anerkennen* (схвалювати), *segnen* (благословляти));
10. осуди (*verurteilen* (засуджувати), *verfluchen* (проклинати));

11. прощення (*entschuldigen* (прощати), *rechtfertigen* (виправдовувати));
12. мовленнєві ритуали (*danken* (дякувати), *gratulieren* (вітати), *sich verabschieden* (прощатися), *bedauern* (снівчувати), (бажати успіху));
13. спеціальні акти відчуження, відміни, відмови (*seine Behauptung zurücknehmen* (брати своє слово назад));
14. називання і призначення (*designieren* (призначати), *benennen* (називати), *betonen* (наголошувати)) [1, с. 199-217].

Значна кількість МА може бути інтерпретована реципієнтом лише імплікативно. Тобто, за допомогою імплікатур мовленнєвого спілкування – «прагматичних компонентів змісту повідомлень, мовленнєвих жанрів, дискурсів, які виводяться адресатом з контексту спілкування завдяки знанню комунікативних принципів, максим, постулатів та конвенцій спілкування» [2, с. 179].

Такі МА називають непрямыми мовленнєвими актами (далі – НМА). У них експліцитно передається один зміст, а імпліцитно закладається інший зміст: «*Ви не могли б принести мені склянку води?*» (комунікативний смисл «принесіть води»). Або ж таке висловлювання як «*Я не можу відкрити вікно*» може містити декілька комунікативних смислів: повідомлення, заперечення, прохання, попередження. Такий НМА може виступати як репрезентативом (повідомлення), так і директивом (прохання).

Також інколи акти можуть бути адресовані одній людині, а спрямовані зовсім на іншого адресата. Наприклад, звертаючись до співрозмовника у ресторані у присутності офіціанта «*На столі немає солі*», мовець спонукає офіціанта принести сіль. Хоча адресатом була зовсім інша людина [12, с. 565].

1.4 Текстові функції у лінгвістиці тексту

Німецький мовознавець К. Брінкер вирізняє у текстах п'ять функцій: інформативну, апелятивну, облігативну, контактну та декларативну [21, с. 101-102].

Інформативна функція – реципієнт отримує інформацію від мовця. Інформативна функція характерна для текстів таких жанрів: звіт, репортаж, лекція, новини, описи. Для інформативних текстів характерні перформативи *mitteilen* (повідомляти), *informieren* (інформувати).

Апелятивна функція – мовець спонукає до певної дії чи певного ставлення до предмету мовлення. Апелятивна функція чітко виявляється у таких жанрах як реклама, інструкція, рецепт. У апелятивних текстах наявні перформативні дієслова *raten* (радити), *befehlen* (наказувати), *empfehlen* (рекомендувати).

Облігативна функція – мовець зобов'язується перед слухачем виконати певну дію. Цю функцію можна прослідкувати у таких текстах як угода, договір, обіцянка, клятва, домовленність. У текстах облігативну функцію передають перформативні дієслова *schwören* (клястися), *garantieren* (гарантувати), *versprechen* (обіцяти).

Контактна функція – встановлення особистого контакту з реципієнтом, яскраво виражена, наприклад, у вітальних листівках. Контактну функцію у текстах передають перформативні дієслова *gratulieren* (вітати), *danken* (дякувати), *bedauern* (снівчувати).

Декларативна функція – через текст створюється нова реальність. Жанрами текстів, у яких виражається ця функція, є заповіт, обвинувачення, призначення на посаду.

Як бачимо, К. Брінкер замість запропонованої Дж. Серлем назви «директивна» функція використовує «апелятивна функція». Зауважимо, що дискусія щодо більш «правильної» назви для функції спонукання адресата до

певної дії лишається відкритою і можливо зустріти обидві назви у сучасних мовознавчих працях. У нашому дослідженні ми використовуємо термін «директивна функція», а під директивними (апелятивними) текстами розуміємо регламентуючі тексти, тобто тексти правил поведінки відвідувачів.

Для визначення текстової функції існують певні мовні та контекстуальні засоби – індикатори. К. Брінкер виділяє три типи індикаторів:

1. «прямі» сигнали – експліцитні перформативні формули (*я дякую, я прошу тощо*), види речень (питальні, стверджувальні, спонукальні) та типові речення за певними показниками (час, вид, число, особа), частки (*aber, doch, denn, bloß*) і модальні слова (*hoffentlich, möglicherweise*);

2. сигнали ставлення автора до теми тексту (правдивість висловлювань, оцінка, інтерес, який виражається за допомогою дієслів *wissen* (знати), *zweifeln* (сумніватися), *für interessant/notwendig halten* (вважати цікавим/ за необхідне));

3. контекстуальні індикатори (ситуативні та інституційні рамки тексту, суспільні сфери, в які «включений» текст, «фонові знання») є важливими, якщо текстова функція не може бути визначена через перші два типи індикаторів [21, с. 112-114].

ВИСНОВКИ ДО 1-ГО РОЗДІЛУ

Текст у теорії мовленнєвих актів – це ієрархічно впорядкована сукупність взаємопов'язаних ілокутивних актів, реалізованих у низці висловлень, при цьому домінантні мовленнєві акти, яким підпорядковані всі інші, виражають основний комунікативний намір.

Вивчення ТМА спричинило появу декількох класифікацій МА. У нашій роботі основною було представлено класифікацію Дж. Серля, який розробив перелік критеріїв для визначення МА і виокремив:

1. репрезентативи або асертиви – зобов'язують мовця нести відповідальність за істинність висловлювання ;
2. директиви – спонукають реципієнта до дії;
3. комісиви – зобов'язують мовця виконати певні дії у майбутньому або дотримуватися певної лінії поведінки;
4. експресиви – зображують психологічний стан адресанта;
5. декларативи – словесне оформлення різних типів соціальних дій (такі МА може здійснити людина, яка наділена певною владою).

Відповідно до цих МА, німецький лінгвіст К. Брінкер виділив такі текстові функції:

1. інформативна – реципієнт отримує знання від мовця;
2. апелятивна – мовець спонукає адресата до певної дії чи певного ставлення до предмету мовлення;
3. облігативна – адресант зобов'язується виконати певну дію;
4. контактна – встановлення особистого контакту з реципієнтом;
5. декларативна – через текст створюється нова реальність.

Також К. Брінкер виділяє індикатори – певні мовні та контекстуальні засоби, за допомогою яких визначають функції тексту:

1. «прямі» сигнали – експліцитні перформативні формули (*я дякую, я прошу тощо*), види речень (питальні, стверджувальні, спонукальні) та типові

речення за певними показниками (час, вид, число, особа), частки (*aber, doch, denn, bloß*) та модальні слова (*hoffentlich, möglicherweise*);

2. сигнали ставлення автора до теми тексту (правдивість висловлювань, оцінка, інтерес, який виражається за допомогою дієслів *wissen* (знати), *zweifeln* (сумніватися), *für interessant/notwendig halten* (вважати цікавим/ за необхідне));

3. контекстуальні індикатори (ситуативні та інституційні рамки тексту, суспільні сфери, в які «включений» текст, «фонові знання») є важливими, якщо текстова функція не може бути визначена через перші два типи індикаторів.

РОЗДІЛ 2

МОВНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ДИРЕКТИВНИХ ТА АПЕЛЯТИВНИХ МОВЛЕННЄВИХ АКТІВ У РЕГЛАМЕНТУЮЧИХ ТЕКСТАХ (ПРАВИЛАХ ПОВЕДІНКИ)

2.1 Мовні засоби реалізації мовленнєвих актів у текстах-регламентах зоопарків і парків

Директивні мовленнєві акти (далі – ДМА) характеризуються впливом на реципієнта, спонуканням його до певної дії. Тобто, це акти, які, певним чином виражають вимогу виконати певну дію і охоплюють необхідність узгодження того, що та ким має бути зроблено.

Особливість ДМА полягає у тому, що вони зобов'язують співрозмовника брати до уваги бажання чи потреби мовця. Для таких МА характерні дієслова-перформативи: *просити (bitten)*, *радити (raten)*, *молити (anflehen)*, *запитувати (fragen)*, *запрошувати (einladen)*, *забороняти (verbieten)*.

Наприклад, висловлення спонукає або зобов'язує адресата повідомити мовцю якусь інформацію: «*Bitte teilen Sie uns Ihre Entscheidung mit*» («Будь ласка, повідомте нас про Ваше рішення»).

Ще однією особливістю ДМА є те, що мовець спонукає адресата не тільки до дії, але й до розумової активності та до певної думки: «*Äußern Sie Ihre Meinung in den Kommentaren. Sie ist uns wichtig!*» («Висловіть свою думку у коментарях! Вона нам важлива!»)

До директивних текстів можна віднести закони, приписи, заяви, заборони, інструкції. Наприклад, «*Ich verbiete dir es zu tun*» («Я забороняю тобі це робити»). Але, щоб пом'якшити експліцитні конструкції «*Es ist verboten*» («Заборонено»), директиви часто комбінують з контекстом, який пом'якшує їх наказове забарвлення та містить обґрунтування вимог.

Метод додавання пояснювальних МА (далі – ПМА) до директивних використовується доволі часто, оскільки директивні акти вважаються такими, що можуть спричинити конфлікт через образу реципієнта на прямий наказ / вказівку.

При формулюванні правил поведінки слід уточнювати причину, обґрунтовувати ту чи іншу заборону, знизити ступінь категоричності та уникнути занадто негативної оцінки дій.

Також до ДМА відносяться такі МА як прохання. Це зумовлено тим, що формулюючи прохання, мовець спонукає реципієнта зреагувати, наприклад, повідомити якусь інформацію «*Bitte teilen Sie mit...*» («Повідомте, будь ласка...»).

ДМА характерні переважно для регламентуючих текстів, до яких належать правила поведінки, наприклад, в зоопарках, музеях, театрах та ін., оскільки ДМА виступають в таких текстах як заборони, обмеження, прохання: «*Tiere dürfen nicht in den Zoologischen Garten mitgebracht werden*» («Не можна проводити на територію зоопарку тварин») [54].

Директивна функція може виражатися через використання певних конструкцій. Нижче представлені мовні засоби вираження директивної функції, які зустрічаються у текстах-правилах поведінки зоопарків та парків найчастіше:

1. імператив (прямий вияв бажання мовця): «*Reizen und necken Sie die Tiere nicht, klopfen Sie nicht an die Scheiben*» («Не драгуйте та не дражніть тварин, не стукайте по загорожі») [54];

2. прикметники, які вживаються предикативно: «*Das Fotografieren und Filmen ist nur zu privaten Zwecken gestattet*» («Фото та відео-зйомка дозволені тільки для особистого користування») [54]; «*Daher ist die Einhaltung einiger Regeln unerlässlich:...*» («Тому необхідно дотримуватися певних правил:...») [52];

3. використання пасивних і активних конструкцій з модальними дієсловами: «*Rasenflächen, Pflanzbarrieren und Blumenrabatten dürfen nicht*

betreten und Pflanzen nicht beschädigt werden) («Не можна заходити на газони, за огорожі та на клумби та пошкоджувати рослини») [54]; «*Hunde oder andere Tiere dürfen nicht mit in den Park gebracht werden*» («Собак та інших тварин не можна брати з собою до зоопарку») [52];

4. конструкції з дієсловами-перформативами: «*Es ist untersagt, Gegenstände in die Wasserbecken und Gehege zu werfen!*» («Заборонено кидати предмети у басейни та за огорожі») [54]; «*Es ist verboten, Pflanzen zu entfernen oder zu beschädigen...*» («Заборонено зривати або ламати квіти...») [52].

Крім перелічених вище мовних засобів, використовуються формулювання попереджувального характеру: «*Besucher, die ohne Eintrittsnachweis angetroffen werden, werden umgehend des Parkes verwiesen*» («Відвідувачі, які не мають квитка, будуть змушені негайно залишити парк») [51]; «*Personen, die unter Alkohol oder Drogeneinfluss stehen, kann der Zutritt zum Zoogelände verweigert, oder sie können des Geländes verwiesen werden*» («Особам, як знаходяться у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння, можуть заборонити вхід на територію зоопарку або вони будуть змушені залишити територію») [53]. Тобто, відвідувачів попереджають про можливе покарання у разі порушення правил.

Ще одним мовним засобом, за допомогою якого виражається директивна функція, є використання інфінітивних конструкцій *sein + zu* та *haben + zu + Infinitiv*: «*Die feuerpolizeilichen Vorschriften auf dem Zoogelände sind unbedingt zu beachten*» («Потрібно суворо дотримуватися правил пожежної безпеки на території зоопарку»); «*Die Eintrittskarten sind während des Aufenthaltes im Zoo mitzuführen und auf Verlangen vorzuzeigen*» («Квитки необхідно мати при собі під час перебування у зоопарку та пред'являти за вимогою») [53].

У цьому випадку конструкції *sein + zu* та *haben + zu + Infinitiv* є еквівалентами модальних дієслів *müssen*, *sollen* і також виконують директивну функцію та зобов'язують реципієнта до певної дії.

Під час аналізу регламентуючих текстів у зоопарку було виявлено підвищений ступінь директивності (апелятивності) через наявність небезпеки. Саме тому з'являється необхідність застерегти відвідувачів від небажаних вчинків. На нашу думку, через наявність ризиків для здоров'я та життя відвідувачів зоопарку, директивність додає тексту-регламенту більш категоричного забарвлення, що може викликати конфлікт чи образу реципієнта на прямий наказ. Через це в більшості випадків директивні МА комбінуються з пояснювальними, щоб надати обґрунтування заборонам та уникнути негативної оцінки, пом'якшити контекст директивного висловлення.

Текст регламенту розміщується у путівниках, на території та інтернет-сторінці зоопарку, часто – у вигляді окремого розділу під назвою «*Zoo-Ordnung*» або «*Parkordnung*». Часто він має вигляд переліку правил та пояснень до них. У деяких парках («*Luisenpark*») використовується конструкція «*Nicht gestattet ist*» [51], за якою слідує перелік усіх пунктів правил поведінки.

У зоопарку «*Sababurg*» [49] правила надані у вигляді зображення. Можна побачити, що імператив виражений у ввічливій формі, тому рівень категоричності нижчий (у порівнянні з іншими прикладами) і не потребує використання додаткових мовних засобів для пом'якшення.

У зоопарках та парках використовуються декілька видів імперативів: у ввічливій формі (використовуючи Konjunktiv II та перформатив-прохання «*bitte*»), а також прямий наказ, але з додатковими поясненнями, щоб обґрунтувати заборону, наказ.

У Додатку А зображено співвідношення слів, які виражають ДМА, до іншого тексту у відсотках. Було проведено аналіз тексту правил поведінки у «*Zoo Leipzig*» [54], результати якого показали, що 40% тексту – МА, які виражають директивність (Додаток Б). Одним з найуживаніших засобів вираження директивної функції у текстах-регламентах виступають пасивні та активні конструкції з модальними дієсловами – 45% директивних МА (додаток В).

Ще майже 20% тексту правил поведінки складають ПМА. Це доводить той факт, що директиви часто комбінують з поясненням, щоб знизити ступінь категоричності за допомогою обґрунтування вимог та заборон.

2.2 Мовні засоби реалізації мовленнєвих актів у текстах-регламентах театрів і музеїв

Під час порівняльного аналізу двох типів регламентуючих текстів було виявлено, що тексти правил поведінки у театрі та музеї значно відрізняються від текстів правил поведінки у зоопарку. Відмінність полягає як у засобах вираження директивної функції, так і в характері звернення і спонукання до дії (апелятивності).

На нашу думку, така різниця пояснюється тим, що у театрі, музеї чи галереї немає гострої необхідності у формулюванні чітких правил, заборон чи обмежень, оскільки відсутня така небезпека, як у зоопарках, а отже, необхідність застерігати відвідувачів про можливий ризик для здоров'я та життя.

Тому можна помітити, що правила поведінки такого типу спрямовані більше на «прохання» відвідувачів не заважати іншим, ніж на заборону чи обмеження задля їх безпеки.

Отже, у більшості випадків директивність виявляється у проханні. Наприклад, через імперативну форму з додаванням перформатива-прохання «*bitte*»: «*Bitte bringen Sie Ihre Ermäßigungsberechtigung auch zum Besuch der Vorstellung mit*» («Будь ласка, під час відвідування театру майте при собі підтвердження на знижку») [48].

Часто правило формується у вигляді звертання від першої особи множини: «*Wir bitten Sie, Smartphones, Handys und mp3-Player während der Vorstellung komplett auszuschalten*» («Під час вистави просимо повністю

вимкнути телефони та трз-плеєри») [47]. Таке формулювання пом'якшує категоричність виразів, незважаючи на активний стан і точну вказівку на особу, яка виражає прохання – керівництво театру.

Ще одним засобом зменшення категоричності є надання пояснення. На відміну від ПМА у регламентуючих актах зоопарків, пояснення вжите у компресованій формі у сталій прийменниковій фразі *aus Gründen* : «*Video, Bild- und Tonaufnahmen während der Vorstellungen sind aus urheberrechtlichen Gründen nicht gestattet*» («Відео та фотозйомка та звукозапис під час вистави не дозволяються у зв'язку з дотриманням авторського права») [50]. Таким чином, автор пом'якшує директивність чіткої заборони, уникає негативної оцінки та конфлікту з реципієнтом через образу на прямий наказ.

Одним з розповсюджених засобів вираження директивної функції є вживання пасивних та активних конструкцій з модальними дієсловами: «*Alle Besuche von Gruppen, auch ohne gebuchte Veranstaltungen, müssen vorher angemeldet werden*» («Про всі відвідування груп, навіть якщо вони без бронювання, потрібно попереджувати заздалегідь») [46]; «*Nacheinlass für zu spät kommende Gäste kann nur in Ausnahmefällen gewährt werden*» («Вхід для відвідувачів, які запізнилися, може бути дозволено лише у крайніх випадках») [48]. Очевидно, що вживання пасиву саме в реченнях, які виражають мовленнєву дію «вимога», більш прийнятне для адресанта (суб'єкт дії вилучається і у фокусі уваги реципієнта опиняється саме об'єкт, якого стосується вимога).

Використовуються також прикметники, які вживаються предикативно: «*Eine Anmeldung ist erforderlich bis spätestens fünf Arbeitstage vor dem Vorstellungstermin*» («Необхідно здійснити реєстрацію не менш ніж за п'ять днів до дати вистави») [45].

Під час аналізу регламентуючих текстів було виявлено, що такий засіб вираження директивності використовується рідше.

З огляду на зовнішнє оформлення регламентуючих текстів такого типу, слід зазначити, що на інтернет-сторінках обраних театрів та музеїв немає

окремого розділу, який би містив всі правила та обмеження (за зразком «*Zoo-Ordnung*»). Але є розділ «*Ihr Besuch*» / «*Ihr Theaterbesuch*» з необхідною відвідувачам інформацією для кращого орієнтування у театрі, музеї (наприклад, про можливості придбання чи бронювання квитків, робочі години, контакти та ін).

У більшості випадків саме у цьому розділі розміщена інформація, яка може містити застереження, попередження, прохання (прохання вимкнути телефон, залишати речі у гардеробі, не запізнюватися).

Але, у порівнянні з «*Zoo-Ordnung*» або «*Parkordnung*» зоопарків, ДМА налічуємо значно менше. Для прикладу наводимо дані у Додатку Г, у якому зображено відношення слів на вираження ДМА до іншого тексту у відсотках.

Було проаналізовано текст правил поведінки у берлінському «*Deutsches Theater*». Результати показали, що 13% всього тексту – МА, які виражають директивність.

Одним з найуживаніших засобів вираження директивної функції є використання предикативних прикметників – 42% (Додаток Д).

Ще майже 30% ДМА правил поведінки складають ДМА, які формуються за допомогою перформатива «*bitte*» (Додаток Е). Правила формуються або за допомогою імперативу (22% ДМА), але з використанням пом'якшення у вигляді вставного слова «*bitte*», або у вигляді прохання: «*Wir bitten ...*».

Вищезазначені формулювання доводять той факт, що регламентуючі тексти у театрах, музеях та галереях спрямовані більше не на заборону, а на прохання не заважати інших відвідувачам, адже немає потреби у наведенні інших, важливих для життя і здоров'я відвідувачів, чітких заборон та обмежень.

Отже, ступінь вираження директивності регламентуючих текстів залежить від типу текстів і мовленнєвої дії, яку вони спрямовують на реципієнтів (у нашому випадку – відвідувачів зоопарків, театрів, музеїв тощо).

2.3 Директиви у масовій комунікації

Спілкування може мати різний процесуальний характер: бути дією, спрямованою на інших людей (тоді вони стають об'єктами дії); бути реакцією на інших людей, які є суб'єктами спілкування; мати складну форму, тобто бути системою дій при рівноправній взаємодії «суб'єкт-суб'єкт» [11, с. 22]. Тому комунікація передбачає вплив адресата на реципієнта, відповідь на зовнішні дії, стани, ситуації або взаємовплив.

Сьогодні вважається, що поняття «масова комунікація» тісно пов'язано з таким поняттям як «засоби масової інформації». На нашу думку, це цілком обґрунтовано, оскільки з виникненням електронних мереж сфера комунікації зазнала значних змін. Не дивно, що це стало причиною виникнення ще одного виду спілкування – віртуальної масової комунікації.

Але, як і будь-який вид спілкування, масова комунікація передбачає взаємодію людей. В.В. Різун у своїй праці «Теорія масової комунікації» стверджує, що масове спілкування за своєю природою є «формою соціальної взаємодії, пов'язаної з наданням інформаційних послуг населенню, пропагуванням системи цінностей, агітацією за новий спосіб життя, вихованням дітей, просвітою народу, залученням до купівлі товарів і послуг, виборів народних депутатів і т.д.» [11, с. 21].

Особливість масової комунікації полягає у тому, що вона відбувається переважно між комунікантом-професіоналом та обов'язково реальною або уявною, потенційною широкою публікою, рівень мови і «фонових знань» якої може значно різнитися (залежно від статусу, становища в соціальних групах, освіти, віку).

Використання у масовій комунікації директивних текстів – доволі поширене явище, зважаючи на багатоадресатність масової комунікації: тексти, які використовуються в масовій комунікації, направлені не на одного конкретного реципієнта, а на широку аудиторію. Для правил поведінки у

громадських місцях (зоопарк, театр, музей, галерея та ін.) мова йде про текст, орієнтований на відвідувачів, хоча ці регламентуючі тексти не мають конкретних реципієнтів, оскільки ними може бути будь-хто, незалежно від статі, віку, статусу, роду діяльності тощо.

Наприклад, для формулювання текстів-регламентів автор звертається до уніфікованих мовних засобів, щоб у кожного з реципієнтів складалося враження, що звертаються саме до них. У текстах правил поведінки у громадських місцях (зоопарк, театр, галерея тощо) адресат не завжди зазначається експліцитно, хоча те, що ці правила орієнтовані на відвідувачів, є очевидним.

У рекламних текстах (які можна визначати як апелятивні тексти, оскільки, як правило, функція спонукання до дії, тобто придбання товару чи користування послугою, виражена через звертання з низьким ступенем директивності) конкретний реципієнт також не завжди зазначається, але і в них, незважаючи на широкий спектр продукції, реципієнту відома очікувана адресантом цільова група. Тобто, в більшості випадків у жодному з цих текстів немає прямого посилання на адресата, що і було підтверджено у проаналізованих текстах (в жодному з них не було вказано адресата).

ДМА часто використовуються у масовій комунікації, яка передбачає багатоадресатність, і вимагають старанного підбору мовних засобів вираження, які були б зрозумілі кожному реципієнту, а отже, забезпечили б успішність такого МА (виконання дії), а також, не викликали б у нього небажаних негативних емоцій (виникнення яких ймовірно навіть за відсутності експліцитного посилання на адресата) через прямі вказівки і вимоги.

ВИСНОВКИ ДО 2-ГО РОЗДІЛУ

Особливістю ДМА є вплив на реципієнта, спонукання його до певної дії. Тобто, ДМА – це МА, які певним чином виражають вимогу виконати певну дію.

До директивних текстів належать закони, приписи, заяви, заборони, інструкції, правила та норми поведінки. Але часто ДМА комбінують з контекстом, який містить обґрунтування вимог, для того, щоб пом'якшити їх забарвлення.

У нашій роботі було опрацьовано такі німецькомовні директивні тексти: правила поведінки зоопарків, театрів, музеїв і галерей.

Під час аналізу текстів було визначено засоби вираження директивної функції, до яких належать:

1. імператив: *«Bitte schalten Sie während der Vorstellungen die Signaltöne Ihres Mobiltelefons oder anderer elektronischer Geräte aus»* [50];
2. прикметники, які вживаються предикативно: *«Nicht erlaubt sind auch das Grillen, die Benutzung von Radios und ähnlichem und alle Arten von Ballspielen»* [52];
3. пасивні та активні конструкції з модальними дієсловами: *«Hunde oder andere Tiere dürfen nicht mit in den Park gebracht werden»* [52];
4. конструкції з дієсловами-перформативами: *«Es ist untersagt, Gegenstände in die Wasserbecken und Gehege zu werfen!»* [54].

З огляду на зовнішнє оформлення слід зазначити, що в текстах правил поведінки у вищезазначених громадських місцях тематичне впорядкування відсутнє. Але тексти правил поведінки у зоопарку через наявність підвищеної небезпеки та необхідності застерегти відвідувачів від небажаних вчинків сформульовані чітко, детально та розміщуються у путівниках, на території та інтернет-сторінці зоопарку (часто – у вигляді окремого розділу під назвою *«Zoo-Ordnung»* або *«Parkordnung»*).

Під час порівняльного аналізу було виявлено, що тексти правил поведінки у театрах, музеях і галереях відрізняються засобами вираження і ступенем директивної функції. Регламенти такого типу спрямовані більше на «прохання» відвідувачів, не заважати іншим, ніж на заборону чи обмеження задля їх безпеки. Тому більшість обмежень за застережень виражається за допомогою перформатива «*bitte*».

Було виявлено, що використання тих чи інших засобів реалізації директивної функції залежить від жанру тексту та аудиторії, на яку орієнтований текст.

РОЗДІЛ 3

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ МОВНОГО ОФОРМЛЕННЯ НІМЕЦЬКОМОВНИХ ТА УКРАЇНСЬКОМОВНИХ ДИРЕКТИВНИХ ТЕКСТІВ

3.1 Порівняльний аналіз німецькомовних та українськомовних текстів-регламентів зоопарків і парків

Дослідження передбачає аналіз українськомовних та німецькомовних директивних текстів (а саме – правил поведінки у зоопарку) для порівняння засобів вираження директивної (апелятивної) функції в українській і німецькій мовах.

Текст регламенту розміщується на території та на інтернет-сторінці, часто – у вигляді окремого розділу. Назви розділів можуть варіюватися, але у більшості випадків правила можна знайти на сайті за посиланням на розділ *«Нашим відвідувачам»* [38], *«Відвідувачам»* [40] або *«Правила відвідування екскурсійних маршрутів»* [44].

Текст правил поведінки може мати звичний (з описів регламентуючих текстів попереднього розділу) вигляд переліку правил та пояснень до них. Наприклад, у Київському зоопарку [40] використовуються конструкції *«У Київському зоопарку можна і ТРЕБА:...»* та *«У Київському зоопарку НЕ можна:...»*, за яким слідує перелік усіх пунктів стосовно правил поведінки (прохань, дозволів, заборон тощо).

Під час аналізу українськомовних текстів правил поведінки у зоопарку було виявлено мовні засоби вираження директивної функції, які використовуються найчастіше.

У Додатку Ж зображено співвідношення слів, які виражають ДМА, до іншого тексту у відсотках. Було проведено аналіз тексту правил поведінки у парку *«XII місяців»* [38].

Результати показали, що велику частину (48%) тексту складають МА, які виражають директивність. Це підтверджує той факт, що регламентуючим текстам такого типу характерний підвищений прояв директивності.

Як і у німецькомовних директивних текстах, в українськомовних також присутнє використання наказового способу: *«Не залишайте малолітніх дітей без догляду»* [38]. Але, у порівнянні з німецькою мовою, в українських варіантах цього мовного засобу уникають (Додаток Й). На нашу думку, це пояснюється тим, що наказовий спосіб може викликати конфлікт чи образу відвідувачів на прямий наказ.

Натомість в українськомовних текстах помітно більше використання складеного присудка з прислівником «заборонено», які вказують на чітку заборону, але без прямого наказу та без звертання, що допомагає уникнути негативної оцінки, хоча підвищує рівень директивності тексту. Наприклад: *«Куріння та вживання алкоголю, за винятком спеціально відведених місць, заборонено»* [38]. Зауважуємо намагання автора пом'якшити експліцитну заборону через підкреслення обмеженості її дії і надання альтернативи реципієнту (*спеціально відведені місця*). Таким чином, автор репрезентує себе як особу, яка прагне взаєморозуміння, і уникає асиметричності ролей комунікативної ситуації.

Аналіз показав, що до мовних засобів вираження директивної функції в українськомовному регламентуючому тексті також належить використання форми дієслова І дієвідміни у третій особі (*«забороняється», «дозволяється», «рекомендується»* та ін.). Наприклад: *«Забороняється драгувати тварин, кидати в тварин та в експозиційні вольєри каміння, сміття, їжу та будь-які інші предмети»* [38]; *«Пересування територією зоопарку дозволяється тільки по тротуарах»* [38]. Залежно від гостроти необхідності недопущення певних дій відвідувача використовуються заборони і дозволи; обидві мовленнєві дії виражені експліцитно.

Слід зазначити, що в українськомовних директивних текстах часто використовується такий прийом акцентування уваги як графічне виділення

важливої інформації (слова, словосполучення чи тези). Наприклад, у Київському зоопарку за заповіднику «Асканія-Нова» такий прийом застосовується для привернення уваги відвідувачів до певних пунктів: «*НЕ ГОДУЙТЕ ТВАРИН!*» [44]; «*Використання безпілотних літальних апаратів над заповідною територією ЗАБОРОНЕНО!*» [44]. Очевидно, що заперечні конструкції у імперативі, написані великими літерами, обрані автором як найдієвіший засіб для попередження відвідувача, незважаючи на явну «загрозу» такого мовленнєвого акта, образити чи викликати незадоволення у реципієнта. Зауважимо, що заборона годувати тварин і в німецьких зоопарках фігурує як основна (розміщена на першому місці у списку заборон і виражається експліцитно у мовленнєвому акті «заборона»).

У порівнянні з німецькомовними регламентуючими текстами, автор українськомовних текстів вдається до подібних прийомів з метою підсилення ілюктивного змісту та ступеню директивності. На нашу думку, це вказує на відмінність між менталітетом культур, адже у проаналізованих раніше німецькомовних текстах автор не вважав за потрібне використовувати додаткові прийоми привернення уваги відвідувачів та робив все можливе, щоб пом'якшити наказове забарвлення.

Ця відмінність виявляється також у високому відсотку вмісту ДМА у тексті, а ПМА – заниженому (у порівнянні з німецькомовним текстом). Діаграма у Додатку 3 показує співвідношення категорій МА у тексті у відсотках.

Натомість, як і у німецькомовних текстах, автор українськомовних правил поведінки комбінує ДМА з ПМА, обґрунтовуючи ту чи іншу заборону, знижуючи ступінь категоричності та негативної оцінки. Наприклад: «*Забороняється споживання їжі та напоїв у приміщеннях де утримуються тварини, рекомендується вживати напої не з скляних посудин, так як бите скло є потенційно небезпечним для тварин, відвідувачів та персоналу зоопарку*» [38]; «*НЕ ГОДУЙТЕ ТВАРИН! Вони отримують все необхідне і в достатній кількості. З'ївши велику кількість хліба, цукру, печива, цукерок,*

вони можуть захворіти і навіть загинути» [44]; «...: заходити за огорожу (наші звірі хороші, але вони звірі, тому можуть сильно покусати, затоптати або навіть загризти)» [40]. Останній приклад демонструє пом'якшення вимоги засобами гумору (нашарування дієслів на позначення небажаних дій тварин, які є дискрепанцією, невідповідністю очікуваної поведінки тварин в зоопарку).

Під час аналізу регламентуючих текстів зоопарку було виявлено спільну рису, притаманну текстам такого типу (як українськомовним, так і німецькомовним): підвищений ступінь директивності через наявність ризиків для здоров'я та життя відвідувачів зоопарку.

Було проведено порівняльний аналіз категорій МА у тексті (Додаток К) і виявлено, що українськомовний текст містить більше ДМА, але різниця невелика, що підтверджує притаманну таким текстам рису, згадану вище – підвищений ступінь директивності.

Але показник ПМА в українськомовних директивних текстах набагато нижче, що вказує на вищезгадану відмінність між менталітетом культур. У німецькомовних текстах приділяється більше уваги пом'якшенню прояву директивності у заборонах та обмеженнях, наказовості висловлень, а в українськомовних текстах використовуються додаткові прийоми привернення уваги відвідувачів до правил поведінки під час перебування у зоопарку чи парку.

3.2 Порівняльний аналіз німецькомовних та українськомовних текстів-регламентів театрів

Під час дослідження було проведено також аналіз українськомовних та німецькомовних директивних текстів (а саме – правил поведінки у театрах і музеях) для порівняння засобів вираження директивної функції в українській та німецькій мовах.

Текст регламенту розміщується у приміщенні та на інтернет-сторінці, хоча інколи це може бути лише примітка на сайті, яка виражає давно відомі правила (наприклад: *«Вхід до глядацької зали після третього дзвоника заборонено»* [43]).

Але у деяких випадках є окремий розділ з переліком правил поведінки під час перебування у театрі. Назви розділів можуть відрізнятися, але у більшості випадків правила можуть знаходитися, наприклад, в узагальнюючому розділі *«Візит до театру»* [39].

У *«Театрі драми та комедії»* [39] використовується такий прийом привернення уваги як звертання. Автор звертається безпосередньо до реципієнта через згадану у попередніх розділах конструкцію «якщо – то» (wenn-dann), яка передбачає надання реципієнту т.зв. «оперативного знання» дій за певних обставин (Handlungs-, operatives Wissen): *«ЯКЩО ТИ ЗАПІЗНИВСЯ НА ВИСТАВУ МАЛОЇ СЦЕНИ»*; *«ЯКЩО ТИ ЗАПІЗНИВСЯ НА ВИСТАВУ ОСНОВНОЇ СЦЕНИ»*. У той самий час цей прийом комбінується з прийомом виділення важливої інформації графічними засобами, щоб відвідувач сайту одразу побачив те, на що слід звернути увагу.

Виділення важливої інформації у *«Театрі на Подолі»* також ґрунтується на стандартних графічних засобах підкреслення інформації, з додатковим використанням жирного шрифту: *«Відвідини театру без квитка неможливі, незалежно від віку Глядача»* [42]. Цей прийом комбінується з формою презентації правил поведінки. Наприклад, у *«Театрі на Подолі»* автор

привертає увагу реципієнтів до певних правил за допомогою виділення ДМА, а далі надає перелік вищезгаданих правил поведінки: «*У театрі неможливо: ...*» [42]. При цьому використовується нетипова для мовленнєвих актів заборони лексема «неможливо» (на відміну від звичних синонімічних перформатив «заборонено», «не дозволено», «вимагається»). Часто текст правил поведінки має вигляд переліку правил та пояснень до них.

Також було виявлено, що у «*Театрі драми та комедії*» особливо наголошують на тому, що правила театру існують задля комфортного перебування у театрі: «*Просимо поставитись з розумінням до правил театру – вони існують саме для твого максимально комфортного перегляду вистав. Адже, ніхто не любить відволікатися на гостей, що запізнились і шукають свої місця, під світло ліхтариків наших адміністраторів*» [39]. Мовленнєва дія «прохання» з обґрунтуванням є максимально ефективним засобом запобігання образі реципієнта. Автор закликає до підтримки атмосфери взаєморозуміння і взаємоповаги у театрі, передбачаючи усвідомлення важливості цих аспектів людьми, які відвідують театр і належать до певного соціально-культурного прошарку суспільства.

Це є підтвердженням того факту, що регламентуючі тексти у театрі спрямовані більше на «прохання» відвідувачів «не заважати іншим». Тобто, метою текстів такого типу є не заборони та обмеження заради убезпечення життя людини, а забезпечення максимального комфорту під час перебування у театрі.

У Додатку Л зображено співвідношення слів, які виражають ДМА, до іншого тексту у відсотках.

Аналіз текстів правил поведінки «*Львівської національної опери*» [41] показав, що велику частину (41%) тексту складають МА, які виражають директивну функцію. У порівнянні з німецькомовними текстами правил поведінки у театрі цей показник досить високий. Але ця відмінність може пояснюватися й тим, що дані були взяті з окремого розділу, який містить лише норми та правила поведінки. У німецькомовному варіанті ДМА було менше,

оскільки сам текст був більшим за обсягом та вміщував не тільки правила поведінки, але й загальну інформацію для відвідувачів.

На відміну від німецькомовних регламентуючих текстів, в українськомовних текстах не вживається наказовий спосіб. Натомість автор використовує інші мовні засоби вираження директивної функції.

Додаток Н ілюструє категорії ДМА, які вживаються у проаналізованому тексті.

Одним з найуживаніших засобів вираження директивності у тексті є використання прикметників/прислівників у складеному присудку – 38% (Додаток Л). Наприклад: *«Вхід до приміщення Театру у спортивному чи пляжному одязі заборонено»* [41].

Ще 31% ДМА виражаються за допомогою дієслів «повинен», «зобов'язаний»: *«Знаходячись в театрі, Глядачі зобов'язані охайно ставитись до театрального майна»* [41]. Через перформативи автор підкреслює своє право вказувати відвідувачам певні дії, що, незважаючи на відсутність експліцитної заборони, має не менший ілокутивний вплив.

Наступним виявленим мовним засобом вираження директивної функції у регламентуючому тексті є вживання прислівників у складеному присудку (20%): *«необхідно», «належить»* тощо. Наприклад: *«У разі втрати особистих речей належить звернутися до працівника гардеробу та чергового адміністратора»* [41].

Результати показали, що лише 10% ДМА у проаналізованому тексті має вигляд прохання, тобто використовується перформатив *«прохання, просимо»*: *«Глядачам з обмеженими можливостями при плануванні візиту для створення особливих зручностей під час перебування в театрі прохання заздалегідь звернутись до адміністратора за телефоном...»* [41]. Приклад чітко ілюструє адресатність мовленнєвого акту (глядачі з обмеженими можливостями) і, у порівнянні з попередніми текстами, зміну мовленнєвої «стратегії» автора залежно від адресанта: прохання у комбінації з обґрунтуванням, яке безпосередньо стосується адресанта.

На Додатку М можна побачити, що у тексті наявні ПМА, але відносно решти тексту їх небагато, лише 7% всього тексту.

Додаток П ілюструє порівняльний аналіз категорій МА у німецькомовних та українськомовних текстах: українськомовний текст правил поведінки у театрі містить утричі більше ДМА, ніж німецькомовний. Як було згадано вище, це можна пояснити тим, що у німецьких варіантах текстів у більшості випадків не передбачено окремого розділу, який би містив лише правила поведінки під час перебування у театрі, музеї, галереї тощо. Це може вказувати на відмінність між менталітетом культур.

Цікавим фактом виявилось те, що в українськомовному тексті були наявні ПМА, а в німецькомовному – ні.

ВИСНОВКИ ДО 3-ГО РОЗДІЛУ

У роботі було опрацьовано такі українськомовні директивні тексти як правила поведінки у зоопарках і театрах. Було проведено аналіз мовного оформлення українськомовних текстів, а також їхній порівняльний аналіз з німецькомовними регламентуючими текстами.

Українськомовні тексти правил поведінки у зоопарках розміщуються на території зоопарку та на інтернет-сторінці. У більшості випадків наявні окремі розділи: *«Нашим відвідувачам»* [38].

Під час аналізу регламентуючих текстів було визначено такі мовні засоби вираження директивної функції:

1. наказовий спосіб *«Пересувайтеся тільки у межах екскурсійного маршруту, рухаючись у напрямку «Вхід — вихід»»* [44];
2. перформативи у складеному присудку *«Використання безпілотних літальних апаратів над заповідною територією ЗАБОРОНЕНО!»* [44];
3. дієслова І дієвідміни у третій особі *«Забороняється вхід на територію зоопарку з повітряними кульками, оскільки вони представляють потенційну небезпеку для тварин»* [38].

З огляду на зовнішнє оформлення слід зазначити, що в деяких текстах правил поведінки у зоопарках присутнє тематичне впорядкування, тобто присутній заголовок та перелік правил до кожного розділу.

Спільною рисою текстів такого типу німецькою та українською мовами є високий ступінь директивності (великий обсяг ДМА у текстах), що пояснюється наявністю небезпеки для здоров'я та життя відвідувачів. Але показник ПМА в українськомовному тексті набагато нижче, що, на нашу думку, вказує на культурну відмінність.

У порівнянні з німецькомовними текстами, автор українськомовних текстів окрім вищезгаданих мовних засобів вдається до додаткових прийомів

підсилення ілюстративного змісту та ступеню директивності. Наприклад, до виділення важливої інформації або написання слова/словосполучення великими літерами і жирним шрифтом.

Щодо текстів-регламентів у театрах зазначаємо, що у цьому випадку відмінності між культурами виражені яскравіше.

По-перше, текст правил поведінки розміщується у приміщенні та на інтернет-сторінці у вигляді окремого розділу: *«Візит до театру»* [39].

По-друге, у порівнянні з німецькомовними регламентуючими текстами, було виявлено такі мовні засоби вираження директивної функції:

1. прислівники/прикметники у складеному присудку *«Після початку вистави вхід заборонено»* [41], *«У разі запізнення слід зайняти місце, запропоноване адміністратором»* [42];

2. вживання дієслів «повинен», «зобов'язаний» *«Глядачі повинні дотримуватись правил громадського порядку, театрального етикету та правил протипожежної безпеки»* [41];

3. для пом'якшення автор також часто використовує форму прохання *«Просимо...», «Прохання...»*.

Окрім вищезазначених мовних засобів, автор використовує додаткові прийоми привернення уваги відвідувачів до правил поведінки. Наприклад, виділяє важливу інформацію напівжирним шрифтом або пише її великими літерами.

Також текст-регламент може мати вигляд переліку правил та пояснень до них.

Результати порівняльного аналізу показали, що українськомовний текст містить більше ДМА, ніж німецькомовний. Що також є проявом відмінностей між менталітетами культур.

Отже, тексти-регламенти у зоопарках та театрах Німеччини та України мають як спільні риси, які притаманні текстам такого ілюстративного змісту, так і відмінності, які спричиненні культурними розбіжностями.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

У роботі було надано теоретичне підґрунтя мовленнєвих актів, теорії мовленнєвих актів та засобів вираження мовленнєвих актів у німецькомовних та українськомовних директивних текстах. Хоча існує декілька типів мовленнєвих актів, у фокусі нашої уваги був саме директивний (апелятивний) мовленнєвий акт і засоби його вираження.

Директивні мовленнєві акти характеризуються впливом на реципієнта, спонуканням його до певної дії. Ще однією особливістю ДМА є те, що вони зобов'язують співрозмовника звертати увагу на бажання чи потреби мовця.

До директивних (апелятивних) текстів належать закони, приписи, заяви, заборони, інструкції, правила та норми поведінки тощо, у яких комбінуються різні засоби вираження директивної функції.

Під час аналізу директивного мовленнєвого акту було опрацьовано німецько- та українськомовні тексти правил та норм поведінки у зоопарках, парках, театрах, музеях і галереях.

Було визначено такі засоби вираження директивної функції у німецькомовних текстах-регламентах:

1. імператив: «*Reizen und necken Sie die Tiere nicht, klopfen Sie nicht an die Scheiben*» («Не дратуйте та не дразніть тварин, не стукайте по загорожі») [54];
2. прикметники, які вживаються предикативно: «*Das Mitbringen von Bällen und Luftballons ist untersagt*» («Приносити м'ячі та повітряні кульки заборонено») [52];
3. пасивні та активні конструкції з модальними дієсловами: «*Ihre Garderobe können Sie kostenlos an den Garderoben im Foyer des Deutschen Theaters und der Kammerspiele abgeben*» («Одяг можна залишити у безкоштовному гардеробі у фойє театру та камерному театрі») [47];

«...dass Speisen und Getränke nicht in die Zuschauersäle mitgenommen werden können» («Страви та напої до глядацької зали брати не можна») [47];

4. інфінітивні конструкції: «Die feuerpolizeilichen Vorschriften auf dem Zoogelände sind unbedingt zu beachten» («Необхідно суворо дотримуватися правил пожежної безпеки на території зоопарку») [53];

5. пасивні речення-асертиви як формулювання попереджувального характеру: «Besucher, die ohne Eintritts-Nachweis angetroffen werden, werden umgehend des Parkes verwiesen» («Відвідувачі, які не мають квитка, будуть змушені негайно залишити парк») [51].

Під час порівняльного аналізу текстів правил поведінки у зоопарку та театрі було виявлено, що ступінь вираження директивності у регламентуючих текстах залежить від типу тексту та його ілокутивної структури. Прослідковуємо, що автор може звертатися до директив, використовуючи різні формулювання, пом'якшуючи чи посилюючи їх, залежно від цільової аудиторії. Наприклад, правила поведінки у театрі, музеї та галереї характеризуються меншим виявом директивності та чітким спрямуванням на «прохання» до відвідувачів, не заважати іншим, на відміну від регламентуючих текстів у зоопарку, де, через наявність підвищеної небезпеки, ступінь директивності помітно вищий.

Наше дослідження також передбачало аналіз українськомовних регламентуючих текстів та їхнє порівняння з німецькомовними варіантами.

Під час аналізу українськомовних регламентуючих текстів було визначено найпоширеніші мовні засоби вираження директивної функції:

1. наказовий спосіб «Не залишайте малолітніх дітей без догляду» [38];

2. перформативи у складеному присудку «З метою забезпечення охорони авторських та суміжних прав заборонено фото-, кіно-, відео-, телезйомку...» [41]; («У разі втрати особистих речей належить звернутися до працівника гардеробу та чергового адміністратора» [41];

3. дієслова І дієвідміни у третій особі *«Забороняється перебування відвідувачів на території в неробочі години парку без дозволу адміністрації»* [38].

4. дієслова «повинен», «зобов'язаний» у складеному присудку *«У разі виникнення надзвичайної ситуації, Глядачі повинні виконувати вказівки працівників театру»* [42].

Залежно від типу тексту та цільової аудиторії, автор звертається до додаткових засобів задля привернення уваги відвідувачів зоопарку чи театру до тексту-регламенту. Наприклад, виділення важливої інформації жирним шрифтом чи великими літерами і використання конструкцій попереджувального характеру «якщо – то» («wenn-dann»).

Результати порівняльного аналізу показали, що у більшості випадків українськомовні тексти правил поведінки містять ДМА значно більше, ніж німецькомовні варіанти, що може бути пояснено культурними розбіжностями.

Під час нашого дослідження було виявлено, що німецько- та українськомовні директивні тексти такого ілюкативного змісту мають як спільні риси, так і відмінні. У більшості випадків ці відмінності у мовному оформленні текстів-регламентів пояснюються розбіжностями між культурами країн.

Перспектива подальших розвідок полягає у перевірці використання виявлених у цій роботі типових засобів вираження ДМА у інших текстах, а також розширення тематичного охоплення та порівняння функціонування ДМА з іншими мовленнєвими актами у німецько- та українськомовних текстах різних жанрів.

ZUSAMMENFASSUNG

In der vorliegenden Arbeit werden theoretische Grundlagen zu den Sprechhandlungen, der Sprechakttheorie und den Ausdrucksmitteln von Sprechhandlungen in deutsch- und ukrainischsprachigen direktiven Texten gegeben. Obwohl es mehrere Typen der Sprechhandlungen gibt, steht die direktive Sprechhandlung im Mittelpunkt bzw. die Untersuchung fokussiert auf die Ausdrucksmittel von Sprechhandlungen.

Direktive Sprechhandlungen sind dadurch charakterisiert, dass sie den Empfänger beeinflussen und ihn zum Handeln auffordern. Ein weiteres Merkmal von direktiven Sprechhandlungen ist, dass sie den Gesprächspartner verpflichten, die Wünsche und Bedürfnisse des Sprechers zu berücksichtigen.

Zu den direktiven Texten gehören Gesetze, Verordnungen, Erklärungen, Verbote, Anweisungen, Verhaltensordnung, in denen verschiedene Ausdrucksmittel der direktiven Funktion kombiniert werden.

Während der Analyse der direktiven Sprechhandlungen wurden die Texte der Verhaltensordnungen in Zoos, Parken, Theatern, Museen und Galerien auf Deutsch und Ukrainisch betrachtet.

Es wurden folgende Ausdrucksmittel der direktiven Funktion in diesen Texten identifiziert:

1. Imperativ: *«Reizen und necken Sie die Tiere nicht, klopfen Sie nicht an die Scheiben»* [54];
2. Das prädikativ gebrauchte Adjektiv: *«Das Mitbringen von Bällen und Luftballons ist untersagt»* [52];
3. Passiv und Aktiv mit Modalverben: *«Ihre Garderobe können Sie kostenlos an den Garderoben im Foyer des Deutschen Theaters und der Kammerspiele abgeben»* [47]; *«...dass Speisen und Getränke nicht in die Zuschauersäle mitgenommen werden können»* [47];

4. Infinitiv: *«Die feuerpolizeilichen Vorschriften auf dem Zoogelände sind unbedingt zu beachten»* [53];

5. Warnhinweise: *«Besucher, die ohne Eintritts-Nachweis angetroffen werden, werden umgehend des Parkes verwiesen»* [51].

Bei der Vergleichsanalyse der Texte der Verhaltensordnung in Zoos und Theatern wurde festgestellt, dass der Direktivitätsgrad in den Reglement-Texten von dem Texttyp abhängt. Der Autor benutzt unterschiedliche Formulierungen, die je nach Illokution und Zielgruppe abweichen. Zum Beispiel, zeichnen sich die Verhaltensordnungen im Theater, Museum und in der Galerie durch den niedrigeren Direktivitätsgrad aus und konzentrieren sich mehr auf «Bitte» an Besucher, andere nicht zu stören, im Gegensatz zu den Vorschriften im Zoo, wo der Grad der Direktivität aufgrund der erhöhten Gefahr merklich höher ist.

Unsere Forschung umfasst auch die Analyse ukrainischer direkter Texte und deren Vergleich mit den deutschsprachigen Varianten.

Bei der Analyse ukrainischer Reglement-Texte wurden die gebräuchlichsten Sprachmittel für den Ausdruck von direkter Funktion identifiziert:

1. Imperativ: *«Не залишайте малолітніх дітей без догляду»* [38];

2. Performative in einem zusammengesetzten Prädikat: *«З метою забезпечення охорони авторських та суміжних прав заборонено фото-, кіно-, відео-, телезйомку...»* [41]; *«У разі втрати особистих речей належить звернутися до працівника гардеробу та чергового адміністратора»* [41];

3. Verben 1 Abwandlung in der dritten Person: *«Забороняється перебування відвідувачів на території в неробочі години парку без дозволу адміністрації»* [38];

4. Verben «повинен», «зобов'язаний» in einem zusammengesetzten Prädikat: *«У разі виникнення надзвичайної ситуації, Глядачі повинні виконувати вказівки працівників театру»* [42].

Je nach Texttyp und Zielgruppe benutzt der Autor in der Textvorschrift zusätzliche Hilfsmittel, um Besucher des Zoos oder Theaters zur Ordnungseinhaltung zu motivieren. Zum Beispiel, die zusätzliche Hervorhebung

wichtiger Information in Fettbuchstaben oder in Großbuchstaben bzw. die Verwendung von «wenn-dann»-Warnkonstruktionen.

Die Ergebnisse der Vergleichsanalyse zeigten, dass in den meisten Fällen ukrainische Texte von Verhaltensordnung viel mehr direktive Sprechhandlungen als deutsche Texte enthalten. Unserer Meinung nach ist dieser Unterschied durch kulturelle Abweichungen bedingt.

Bei unserer Forschung haben wir festgestellt, dass direktive Texte im Ukrainischen und Deutschen sowohl gemeinsame Eigenschaften als auch Unterscheidungsmerkmale haben. In den meisten Fällen erklärt sich dieser Unterschied in der Gestaltung der Verhaltensordnungen durch Kulturdifferenzen.

Die Forschungsperspektive der direktiven Sprechhandlungen in den Texten besteht in der Erweiterung des thematischen Aspektes und im Vergleich mit anderen Sprechhandlungen.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Апресян Ю.Д. Перформативы в грамматике и словаре. Интегральное описание языка и системная лексикография: избранные труды: статьи. Москва: Языки русской культуры, 1995. Т. 2. С. 199-217
2. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики. Київ : Академія, 2004. 344 с.
3. Бацевич Ф. С. Словник термінів міжкультурної комунікації. М-во освіти і науки України, Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Київ: Довіра, 2007. 205 с.
4. Дзикович О.В. Комунікативно-прагматичні аспекти мовлення: конспект лекцій для студентів факультету лінгвістики напряму підготовки 6. 020303 «Філологія». Київ: НТУУ «КПІ», 2015. 85 с.
URL:
http://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/12406/1/Komunikatyvno_prag_aspekty.pdf (дата звернення: 10.02.2020)
5. Драпалюк Г. С., Ільчишин Н. М., Пиндик Н.І. Діловий німецькомовний дискурс: лексичний і перекладацький аспекти. Імідж сучасного педагога. №7. 2015. С. 47-49. URL:
http://nbuv.gov.ua/UJRN/isp_2015_7_13 (дата звернення: 19.02.2020)
6. Кияк Т. Р., Науменко А. М., Огуй О. Д. Перекладознавство (німецько-український напрям). Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. 543 с.
7. Коваль А. П. Практична стилістика сучасної української мови. 3-тє вид., допов. і перероб. Київ: Вища шк., 1987. 351 с.
8. Ковтун О. В. Комунікативно-прагматичні аспекти діалогів радіообміну «пілот-авіадиспетчер». Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія: зб. наук. праць. Вип. 15(2). 2015. С. 63-66. URL:

[http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_filol_2015_15\(2\)__21](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_filol_2015_15(2)__21). (дата звернення: 01.03.2020)

9. Кочерган М. П. Загальне мовознавство: Підруч. для студ. філол. спец. ВНЗ. 2 вид., випр. І доп. Київ: Академія, 2006. 463 с.
10. Почепцов Г.Г. Анализ перформативных высказываний. Научные доклады высшей школы. Филологические науки. 1982. №6. С. 63-66
11. Різун. В. В. Теорія масової комунікації: підруч. для студ. галузі 0303 «журналістика та інформація». Київ: Видавничий центр «Просвіта», 2008. 260 с.
12. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: підручник. Полтава: Довкілля-К, 2008. 711 с.
13. Серль Дж. Р., Вандервекен Д. Основные понятия исчисления речевых актов. Новое в зарубежной лингвистике. Москва: Прогресс, 1986. Вып. 17. С. 242-263
14. Серль Дж. Р. Классификация иллокутивных актов. Новое в зарубежной лингвистике. Москва: Прогресс, 1986, Вып. 17. С. 170-194
15. Шевченко В. М. Історична динаміка перформативних висловлень в німецькомовному діалогічному дискурсі XVI – XXI століть: дис. ... канд. філологічних наук: 10.02.04. Харків, 2018. 298 с.
16. Шевченко І. С. Мовленнєвий акт і дискурс в когнітивно-прагматичному та історичному ракурсі. Переклад у наукових дослідженнях представників Харківської школи : кол. монографія. Вінниця: Нова книга, 2013. С. 117-134.
17. Austin J. L. How to do things with words. Cambridge. Mass.: Harvard Univ. Press, 1962. 166 p.
18. Bach K. How Performatives Really Work: A reply to Searle. Linguistic Communication and Speech Acts. Cambridge, Mass.: MIT Press, 1979. 327 p.

19. Brekle H. E. Semantik: Eine Einführung in die sprachwissenschaftliche Bedeutungslehre. München: Fink, 1972. 144 S.
20. Brandt M., Rosengren I. Zur Illokutionsstruktur der Texte. In: Zeitschrift für Literaturwissenschaft und Linguistik 22, 1992. S. 9-51.
21. Brinker, K. Linguistische Textanalyse. Eine Einführung in Grundbegriffe und Methoden/von Klaus Brinker. 8. Neu bear., erw. Aufl. Berlin: Schmidt, 2014. 188 S.
22. Fraser B. Verdeckte Performative Äußerungen. Sprechakttheorie. Ein Reader. Hrsg. und aus Engl. üb. Von P. Kußmaul. Wiesbaden: Athention, 1980. S. 151-172
23. Grice H. P. Futher Notes on Logic and Conversation. Studies in the Way of Words. Cambridge (Mass), London: Harvard Univ. Press, 1991. P. 41-57
24. Grice H. P. Logic and Conversation. Syntax and Semantics. Ed. by T. Givton. New York: Academic Press, 1975. Vol. 3. Speech Acts. P. 41-58
25. Habermas J. Universalpragmatische Hinweise aus das System der Ich-Abgrenzungen. Zur Entwicklung der Interaktionskompetenz. Starnberg, 1974. S. 332
26. Isenberg H. Einige Grundbegriffe für eine linguistische Texttheorie. Probleme der Textgrammatik. Berlin, 1976. 213 S.
27. Lang R., Steinitz R. Können Satzadverbiale performativ gebraucht werden? Studia grammatica. Berlin: Akademie-Verlag, 1978. Bd. 17. S. 51-80
28. Leech G. Principles of pragmatics. New York: Longman, 1983. 250 p.
29. Levinson S. C. Pragmatics. Cambridge: CUP, 1983. 438 p.
30. Liedtke F. Grammatik der Illokution: Über Sprechhandlungen und ihre Realisierungsformen im Deutsch. Tübingen: Narr, 1998. 288 S.
31. Liedtke F. Performativität, Sprechhandlungen, Wahrheit. Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung. 1990. Bd. 43. H. 4. S. 515-532

32. Meyer-Hermann R. Direkter und indirekter Sprechakt. Deutsche Sprache. Zeitschrift für Theorie, Praxis, Dokumentation. 1976- Heft 1. S. 1-19
33. Searle J. R. How Performatives work. Essays in Speech Act Theory. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins, 2001. P. 85-107
34. Searle J. R. Indirekte Sprechakte; ins Dt. üb. Von A. Kemmerling. Ders. Ausdruck und Bedeutung. Fr. M.: Suhrkamp, 1982. S. 57-79
35. Weigand E. Sprache als Dialog: Sprechakttaxonomie und kommunikative Grammatik. 2. neu bearbeitete Auflage. Tübingen: Max Niemeyer, 2003. 349 S.
36. Wright R. A. Meaning and conversational implicature. Syntax and Semantic. New York, 1975. Vol.3 Speech acts. P. 381
37. Wunderlich D. Studien zur Sprechakttheorie. Fr./M.: Suhrkamp, 1976. 416 S.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

38. Будьте чемними! Парк XII місяців. URL: <https://12.org.ua/rules/> (дата звернення: 19.04.2020)
39. Ви в театрі. Театр драми і комедії на лівому березі. URL: <https://drama-comedy.kiev.ua/pravy-la-vidviduvannya-teatru/> (дата звернення: 21.04.2020)
40. Відвідувачам. Київський зоопарк. URL: <https://zoo.kiev.ua/about/for-visitors/> (дата звернення: 17.04.2020)
41. Візит до театру. Львівська національна опера. URL: <https://opera.lviv.ua/vizyt-do-teatru/> (дата звернення: 23.04.2020)
42. Візит до театру. Театр на Подолі. URL: <https://theatreonpodol.com/pravy-la-vidviduvannya-teatru/> (дата звернення: 23.04.2020)
43. Головна. Національний академічний драматичний театр імені Івана Франка. URL: <http://ft.org.ua/> (дата звернення: 22.04.2020)
44. Правила відвідування екскурсійних маршрутів. Національна академія аграрних наук біосферний заповідник «Асканія-Нова» імені Ф. Е. Фальц-Фейна. URL: <http://askania-nova-zapovidnik.gov.ua/ekskursiyi/pravila-vidviduvannya-ekskursijnih-marshrutiv/> (дата звернення: 16.04.2020)
45. Alle wichtigen Informationen für Ihren Besuch bei uns. Deutsches SchauspielHaus Hamburg. URL: https://www.schauspielhaus.de/de_DE/ihr-theaterbesuch-container#imtheater (дата звернення: 13.04.2020)
46. Buchbare Angebote. Museum Berggruen. URL: <https://www.smb.museum/museen-und-einrichtungen/museum-berggruen/besuch-planen/buchbare-angebote.html> (дата звернення: 13.04.2020)

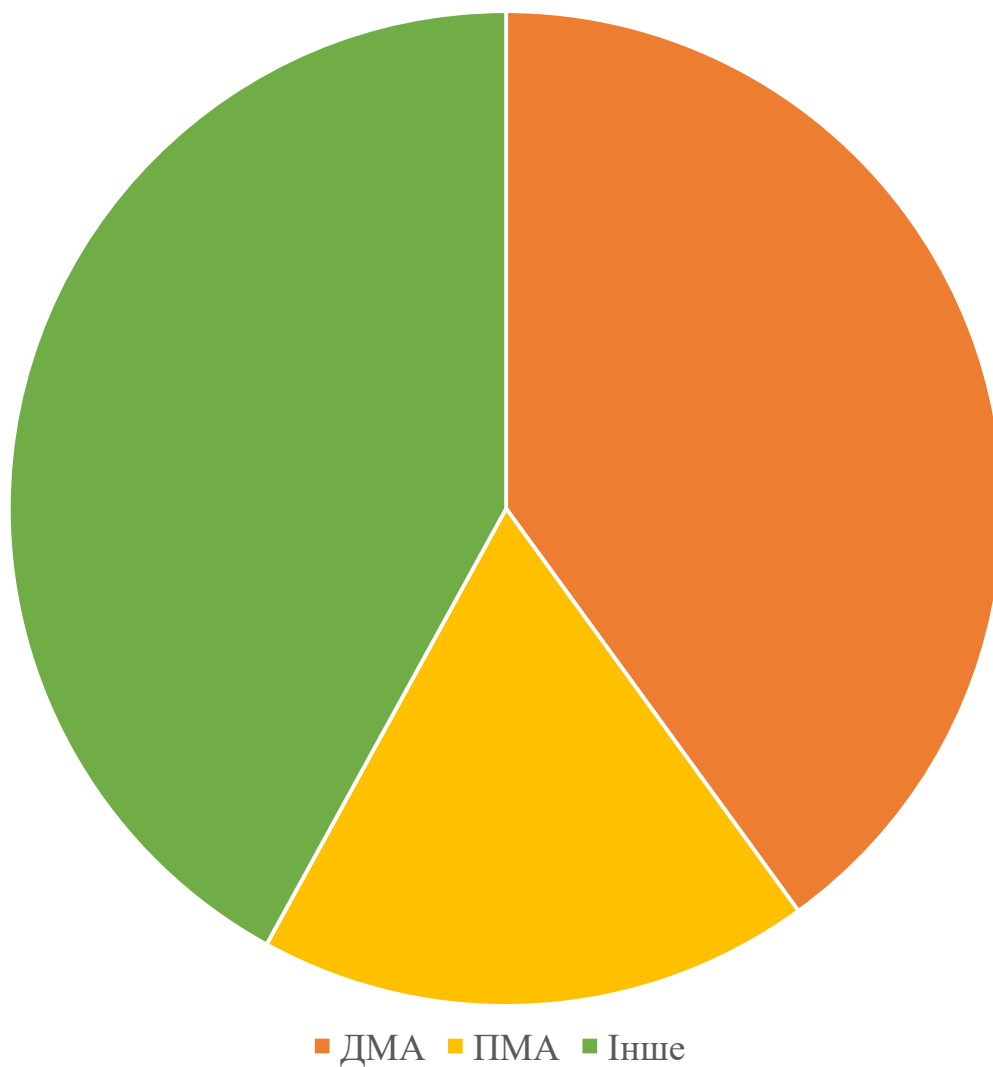
47. Ihr Theaterbesuch. Deutsches Theater Berlin. URL: https://www.deutschestheater.de/karten/ihr_theaterbesuch/ (дата звернення: 10.04.2020)
48. Informationen zum Kartenkauf. Deutsches Theater Berlin. URL: <https://www.deutschestheater.de/karten/kaufen/> (дата звернення: 11.04.2020)
49. Impressum. Tierpark Sababurg. URL: <https://www.tierpark-sababurg.de/service/impressum/> (дата звернення: 27.03.2020)
50. Nützliches für Ihren Theaterbesuch. Deutsches Schauspielhaus Hamburg. URL: https://www.schauspielhaus.de/de_DE/gut-zu-wissen#mobilitelofonie (дата звернення: 07.04.2020)
51. Parkordnung. Luisenpark. URL: <https://www.luisenpark.de/mein-luisenpark/parkbesuch/parkordnung> (дата звернення: 28.03.2020)
52. Parkordnung. Wilhelma. Der Zoologische-Botanische Garten. Stuttgart. URL: <https://www.wilhelma.de/de/besuch/parkordnung.html> (дата звернення: 27.03.2020)
53. Zoo-Ordnung. Zoo Dresden. URL: https://www.zoo-dresden.de/de/Erleben/Besucherinfos/Zoo/Ordnung_1156.html?sid=bbWi9zeDTlwHbWPHDKPqEu7ukXAEhpb (дата звернення: 30.03.2020)
54. Zoo-Ordnung. Zoo Leipzig. URL: <https://www.zoo-leipzig.de/zoo-ordnung/> (дата звернення: 27.03.2020)

ДОДАТОК А

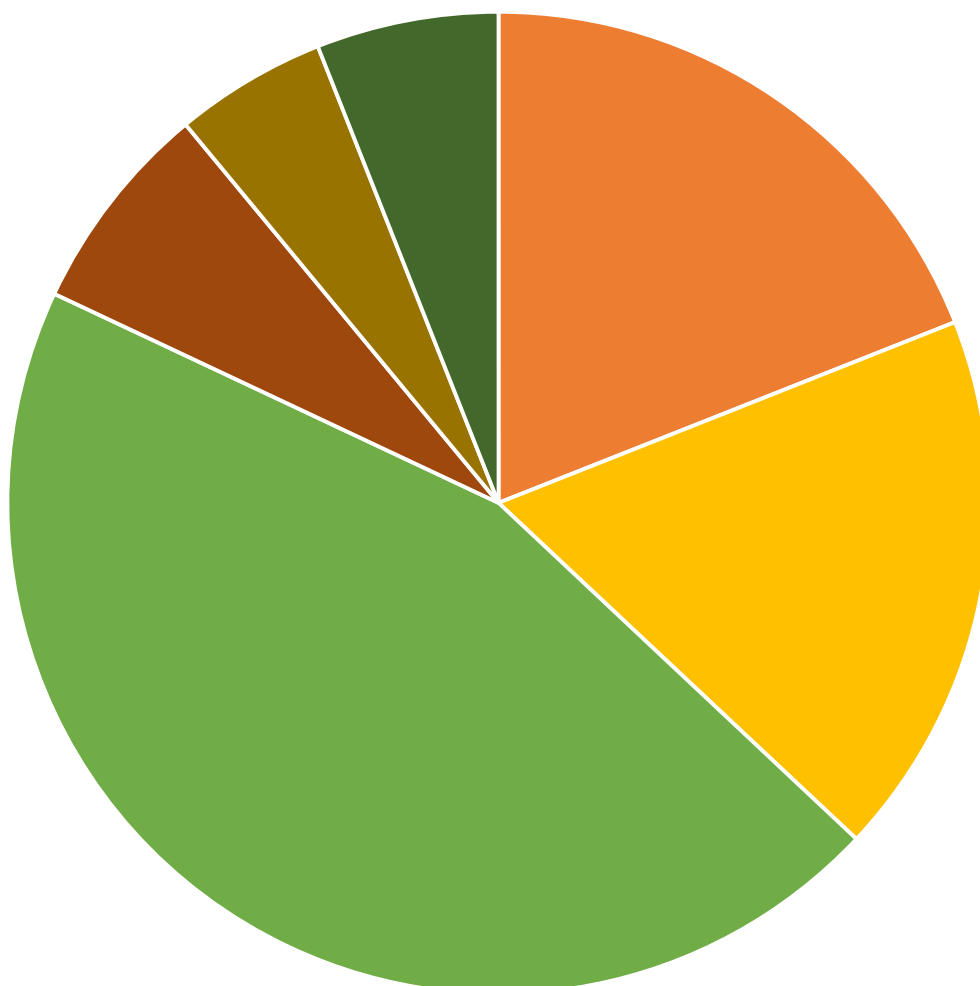
«Категорії МА у тексті»

Категорія	Кількість слів	Відношення (у %)
Всього	688	100
ПМА	124	18
ДМА	278	40
З них:		
Імператив	53	19
Прохання (перформатив « <i>bitten</i> »)	17	6
Прикметники, які вживаються предикативно	49	18
Пасивні та активні конструкції з модальними дієсловами	126	45
Конструкції з дієсловами-перформативами	20	7
Інфінітивні конструкції	13	5

ДОДАТОК Б
«Категорії МА у тексті (у %)»

ДОДАТОК В
«Категорії ДМА (у %)»

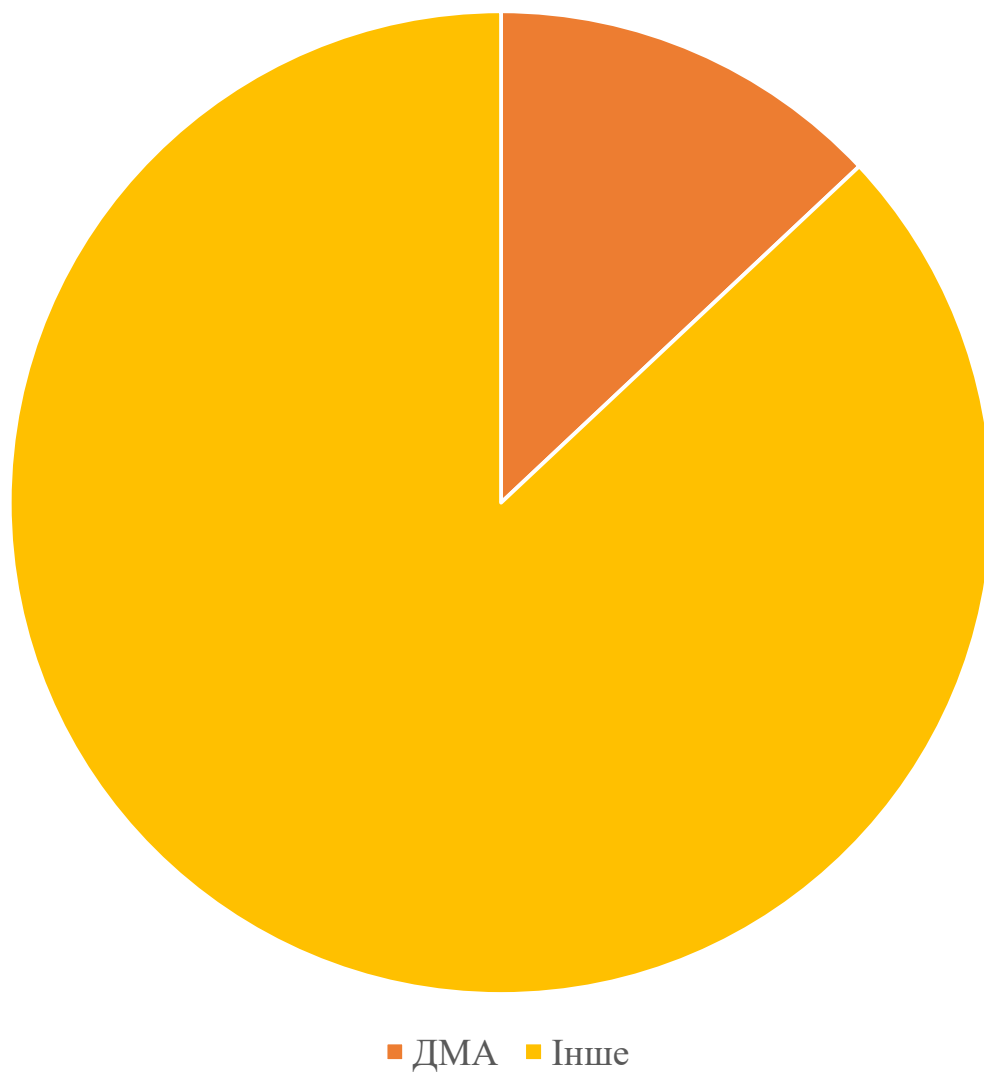

- Імператив - 19%
- Предикативні прикметники - 18 %
- Конструкції з модальними дієсловами - 45%
- Конструкції з дієсловами-перформативами - 7%
- Інфінітивні конструкції - 5%
- Прохання - 6%

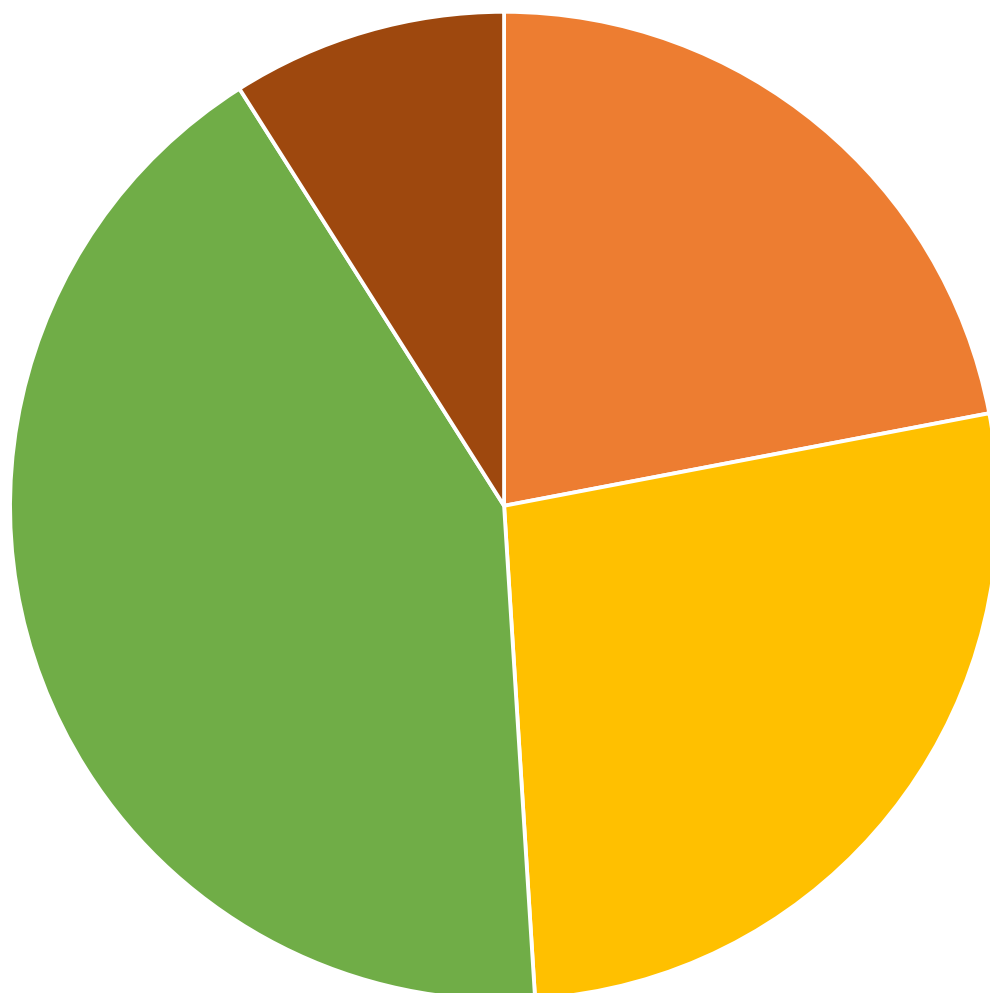
ДОДАТОК І
«Категорії МА у тексті»

Категорія	Кількість слів	Відношення (у %)
Всього	812	100
ДМА	109	13
З них:		
Імператив	24	22
Прохання (перформатив « <i>bitten</i> »)	29	27
Прикметники, які вживаються предикативно	46	42
Пасивні та активні конструкції з модальними дієсловами	10	9

ДОДАТОК Д
«Категорії МА у тексті (у %)»

ДОДАТОК Е
«Категорії ДМА у тексті (у %)»

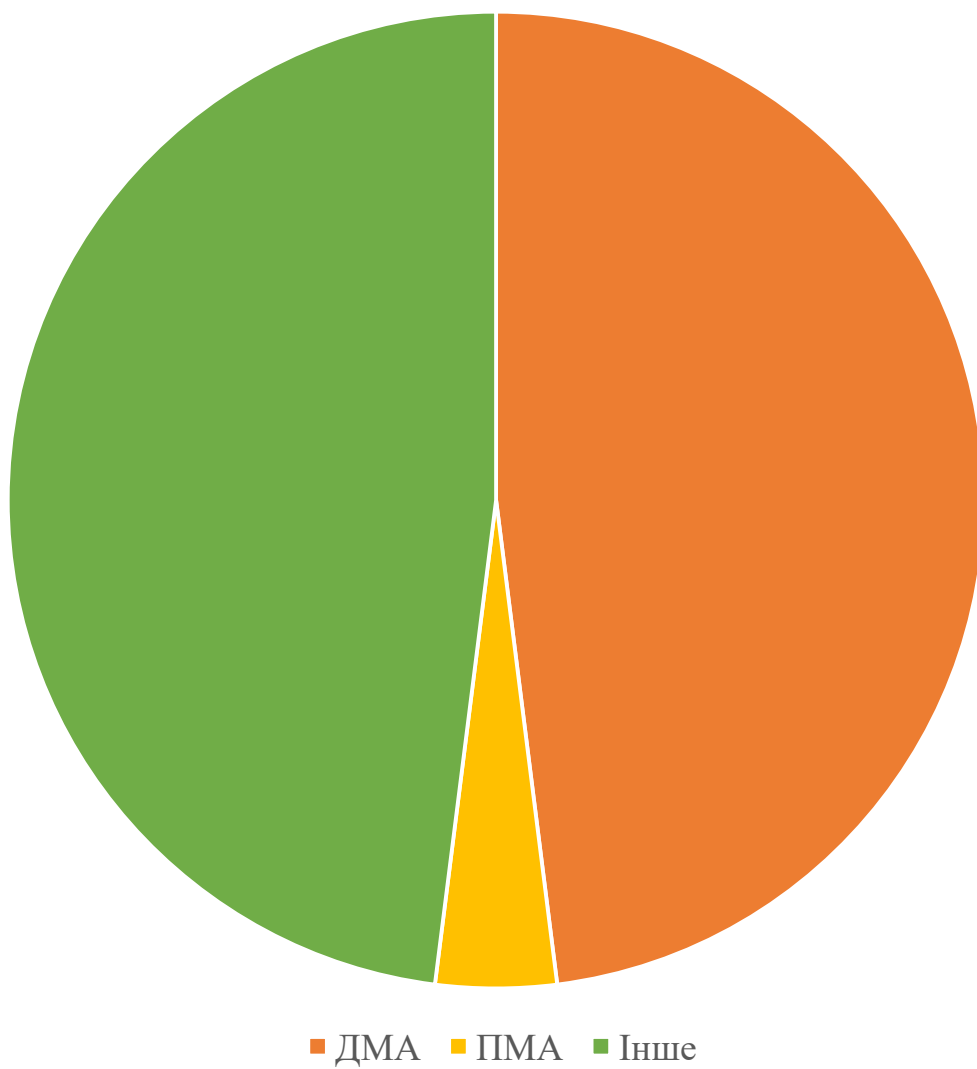

- Імператив - 22%
- Прохання - 27%
- Предикативні прикметники - 42 %
- Конструкції з модальними дієсловами - 9%

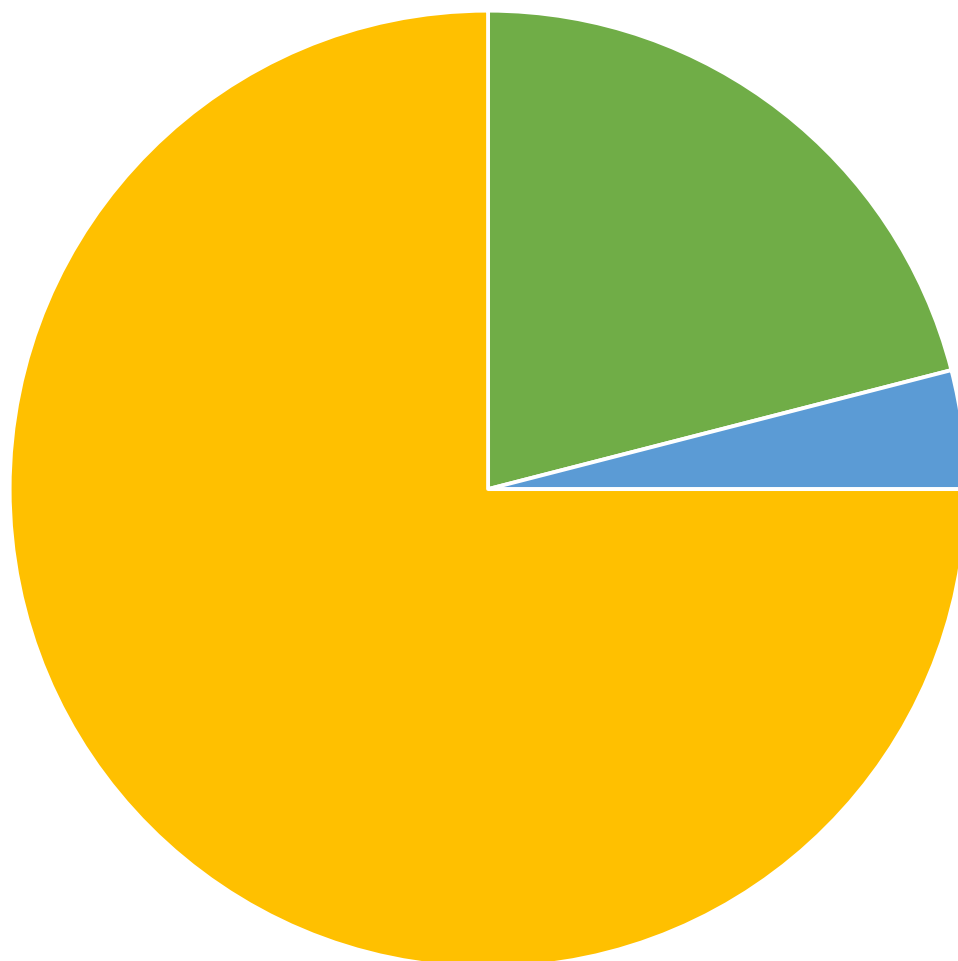
ДОДАТОК Ж
«Категорії МА у тексті»

Категорія	Кількість слів	Відношення (у %)
Всього	520	100
ПМА	20	4
ДМА	250	48
З них:		
Наказовий спосіб	53	21
Перформативи у складеному присудку	10	4
Дієслова І дієвідміни у третій особі	187	75

ДОДАТОК 3
«Категорії МА у тексті (у %)»

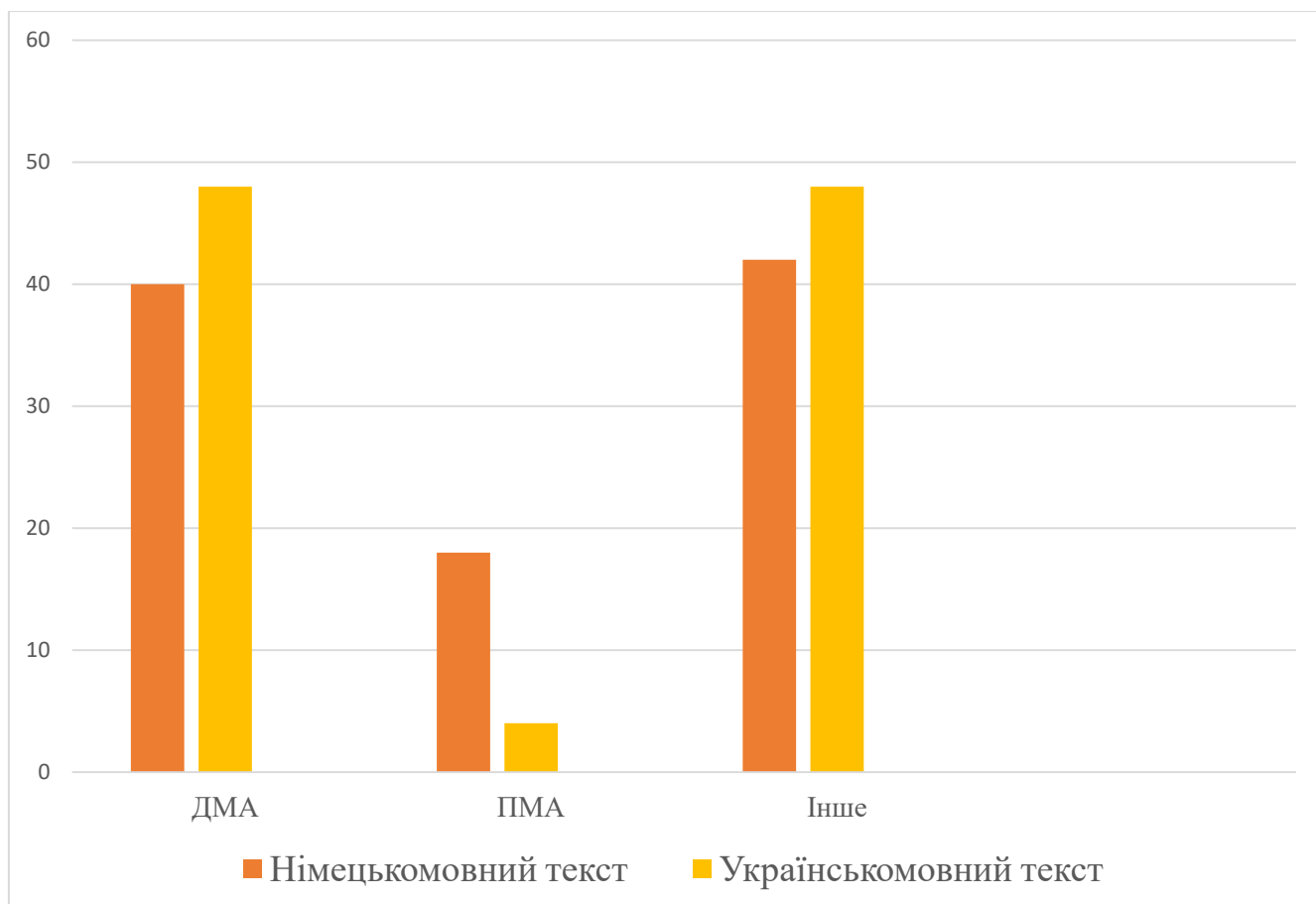
ДОДАТОК Й
«Категорії ДМА у тексті (у %)»

- Наказовий спосіб - 21%
- Перформативи у складеному присудку - 4%
- Дієслова І дієвідміни у третій особі - 75%

ДОДАТОК К

«Порівняльний аналіз категорій МА у текстах (у %)»

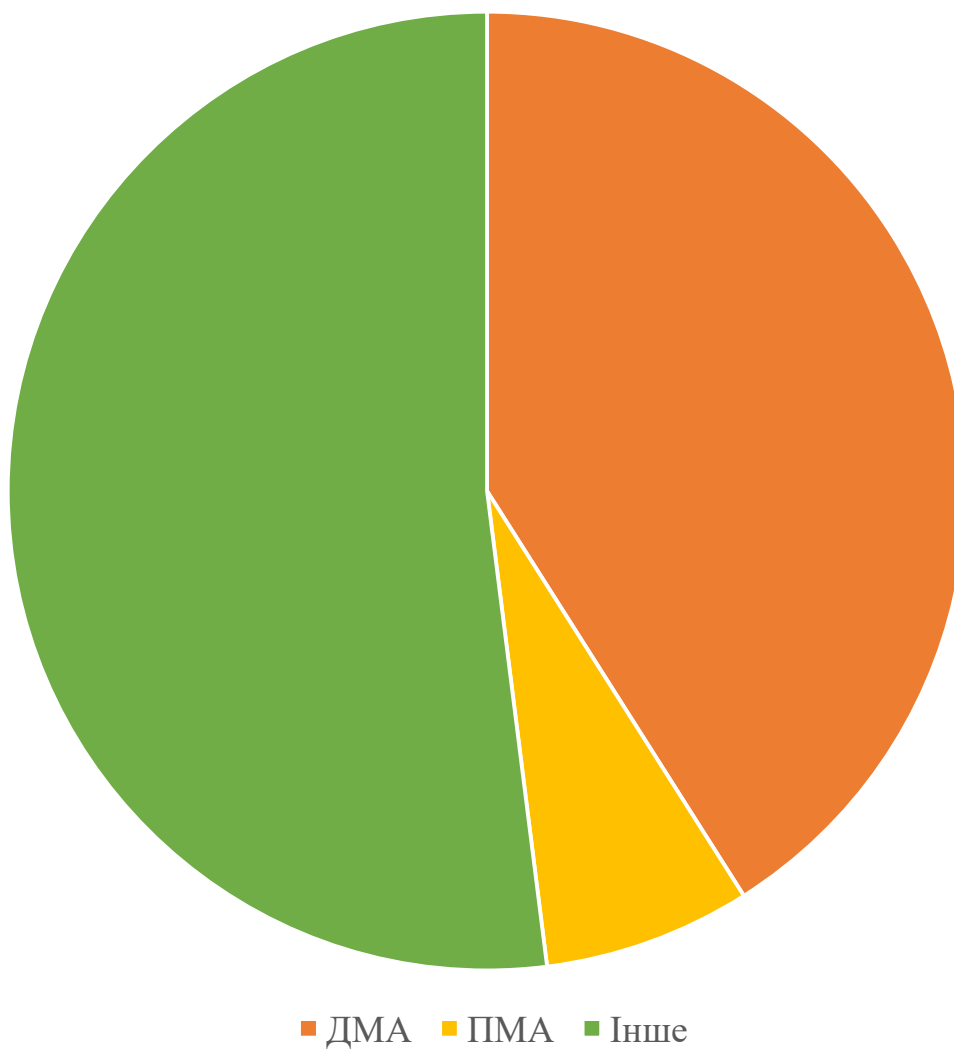

ДОДАТОК Л

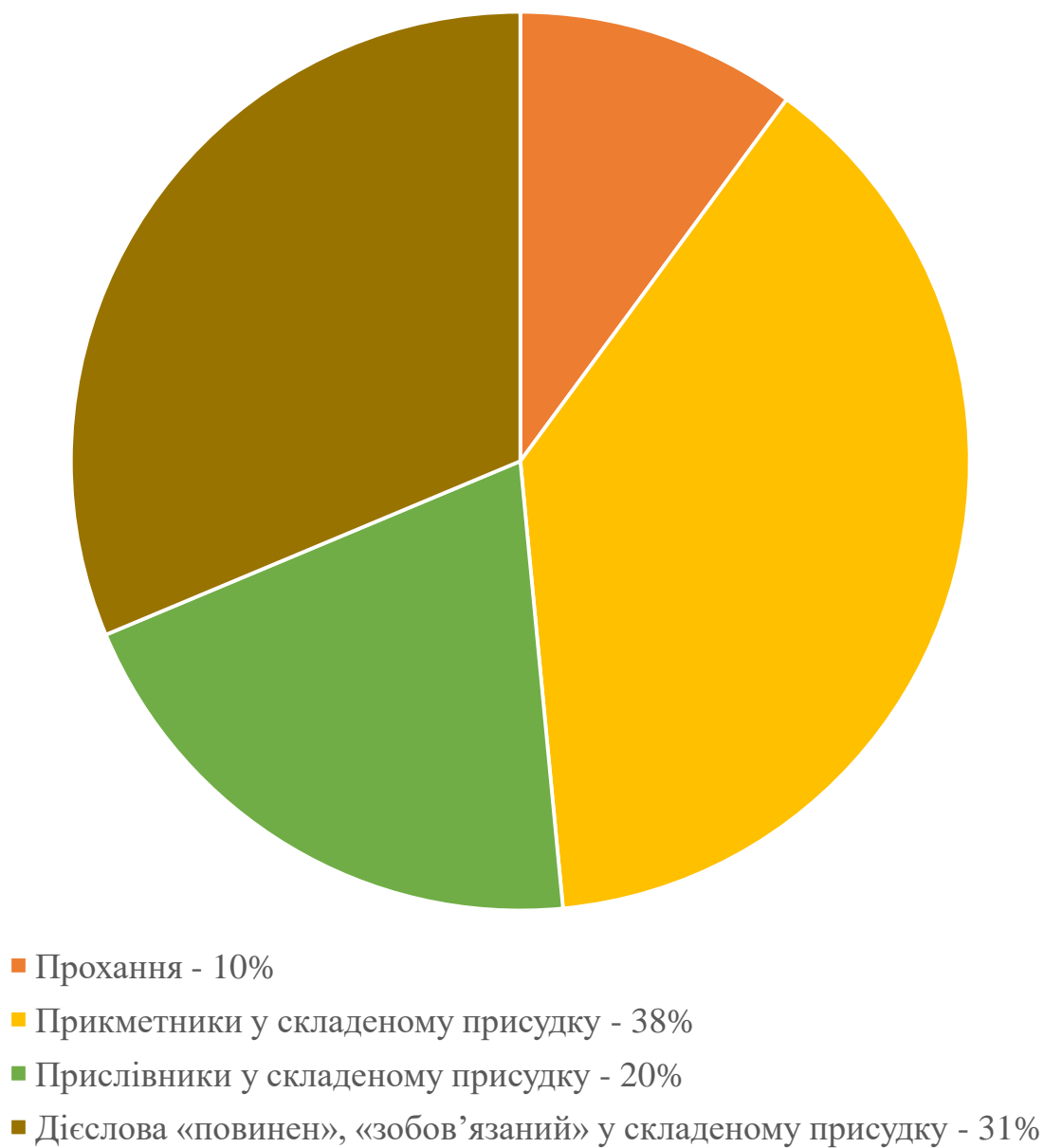
«Категорії МА у тексті»

Категорія	Кількість слів	Відношення (у %)
Всього	596	100
ПМА	43	7
ДМА	244	41
З них:		
Прохання	25	10
Прикметники у складеному присудку	93	38
Прислівники у складеному присудку	49	20
Дієслова «повинен», «зобов'язаний» у складеному присудку	77	31

ДОДАТОК М
«Категорії МА у тексті (у %)»

ДОДАТОК Н
«Категорії ДМА у тексті (у %)»

ДОДАТОК П

«Порівняльний аналіз категорій МА у текстах (у %)»

